

USKONNON SYNTY

HEINRICH CUNOWIN
TUTKIMUSTEN MUKAAN ESITTÄNYT

VÄINÖ JOKINEN

KUOPIOSSA
SAVON TYÖVÄEN SANOMALEHTI- JA KIRJAPAINO-
OSUUSKUNTA R. L.

KUOPIOSSA 1916,
SAVON TYÖVÄEN KIRJAPAINOSSA.

SISÄLLYS:

	Sivu
1. Alkulause	7
2. Aikaisempia käsityksiä uskonnon synnystä .	11
3. Henkiuskon synty	24
4. Henkipalveluksen alku	32
5. Suku- ja heimo-olot kehityksen alkuasteilla	39
6. Esiisäinpalvelus ja -jumaloinen	50
7. Esiisäinpalveluksesta luonnonjumaloimiseen	64
8. Juutalaisten yksijumalaisuuden synty	72

1. ALKULAUSE.

Kristinuskon kehittymisestä ja myöhemmistä vaiheista on suomenkielelläkin olemassa esityksiä, joista saa tieteen nykyistä kantaa vastaavan käsityksen asiasta. Siten on jo muutama vuosi sitten suomeksi ilmestynyt saksalaisen tutkijan Karl Kautskyn valaiseva teos »Kristinuskon alkuperä«, jossa laajoihin tutkimuksiin nojaten esitetään kristinuskon synty ja ensimmäiset vaiheet. Kristinuskon myöhemmästä kehityksestä ja siihen vaikuttaneista syistä tarjoaa saman tutkijan monien muitten avustamana kirjoittama »Sosialismin historia« runsaasti tietoja. Tärkeätä kristinuskon kehitysvaihetta, uskonpuhdistuksen aikaa, valaisemassa on historiantutkija Franz Mehringin pirteä tutkielma »Saksan uskonpuhdistus ja kolmikymmenvuotinen sota«. Uskonto-ilmion vaiheista ja niitä aiheuttaneista syistä saa siten, mikäli uskonnon ilmenemisestä kristinuskona on kysymys, suomenkielisenkin kirjallisuuden nojalla jo ainakin pääpiirteissään tyydyttävän kuvan.

Aivan toisin on laita uskonto-ilmion kaikkein ensimmäisen synnyn ja alkukehityksen. Sitäkin ja

siihen vaikuttaneita syitä on jonkun verran suomeksikin julaistuissa teoksissa käsitelty. Niissä, sosialistisissakin, annettu selitys asiasta on kuitenkin sellainen, että se viimeaikaisten tutkimusten valossa ei enään ole riittävä.

Aina myöhäisiin vuosiin asti on tieteen piirissä yleisenä käsityksenä ollut se, että uskonnon ensimmäisenä ilmenemismuotona ihmiskunnan kehityksen varrella olisi ollut luonnon-uskonto, luonnonvoimien jumaloiminen, joka vallinneen käsityksen mukaan olisi saanut alkunsa siitä, että tietämätön alkuihminen olisi kuvitellut persoonallisia jumalolentoja mahtavien luonnonilmiöiden aikaansääjiksi ja luonnon elämän ohjaajiksi. Viimeaikaiset tutkimukset ovat osottaneet, että tämä käsitys ei pidä paikkaansa, vaan että uskonnolla ennen tuota luonnonuskonto-astetta on ollut pitkä kehityshistoriansa ja että uskonnon ensi synty on etsittävä muualta kuin persoonallisiksi kuviteltujen luonnonvoimien jumaloimisesta. Mainitun seikan on vakuuttavasti osottanut saksalainen tutkija *Heinrich Cunow* julkaisemissaan alkuperäisellä kehitysteella olevien luonnonkansojen oloja valaisevissa tutkimuksissaan. Näitä tutkimuksia on ilmestynyt seuraavat kolme: »*Theologische oder ethnologische Religionsgeschichte*«, Stuttgart, Paul Singer, 1910, »*Zur Urgeschichte der Ehe und Familie*«, Stuttgart, J. H. W. Dietz Nachf., 1912 sekä »*Ursprung*

der Religion und des Gottesglaubens«, Berlin, Buchhandlung Vorwärts, 1913. Seuraavassa on tarkoituksena juuri näiden tutkimusten valossa puhua uskonnon synnystä.

Heinrich Cunow esittää uskonnon synnyn materialistisen historiankäsityksen pohjalla syvämmiin kuin ennen on tapahtunut. Että hän tältä kannalta on työssään onnistunut, sitä osottaa parhaiten se, että m. m. sosialidemokratian tunnettu teoreetikko Karl Kautsky heti Cunowin pääteoksen ilmestyttyä riensi antamaan tunnustuksensa hänen tutkimuksilleen. Aikakauslehdessä »Die Neue Zeit« hän lausui asiassa m. m. seuraavaa: »Minun tietääkseni on Heinrich Cunow ensimmäinen, jonka on onnistunut järjestelmällisessä esityksessä tutkimustensa perusteella moitteettomasti ei vain osottaa, miten uskonto alkuaan on syntynyt, vaan myöskin, miten se yhteiskunnan kehityksen kanssa rinnan ja sen vaikutuksesta kehittyi edelleen, kunnes jumalat lopulta saivat personoitujen luonnonvoimien luonteen. Siten olemme saaneet uskonnon synnyn ensimmäisen materialistisen historian . . . Tähänasti on meillä ollut vain uskonnon materialistisen historian paloja. Cunow esittää meille kehityksen koko kulun ja tekee sen tavalla, joka vastaa materialistista historiankäsitystä vielä paremmin kuin Marxin ja Engelsin aikoinaan esittämä käsitys uskonnon kehityksestä.«

Ei voi olla odottamatta, että tutkimukset, joille on annettu tällainen tunnustus, ovat omiaan herättämään mielenkiintoa meidänkin maassamme. Seuraava esitys pyrkii tarkkaan nojautumaan Cunowin esitykseen eikä tahdo muuta olla kuin mahdollisimman tunnollinen selostus hänen tutkimustensa tuloksista. Cunow esittää väitteittensä tueksi kultakin kehityksen asteelta laajan ainehaston eri luonnonkansojen käsityksiä ja kuvitelmia, todistaen niillä, että kehitys on todellisuudessa ollut juuri sen suuntainen kuin hän teoksessaan on esittänyt. Suomenkielinen selostus ei ole voinut muodostua yhtä laajaksi ja perusteelliseksi, mutta siitäkin toivottavasti käy selväksi tapahtuneen kehityksen yleinen suunta ja siihen vaikuttaneet syyt.

2. AIKAISEMPIÄ KÄSITYKSIÄ USKONNON SYNNYSTÄ.

Käydessä puhumaan uskonnon synnystä, on asianmukaista kaikkein ensiksi muutamalla sanalla määritellä, mitä »uskonnolla« seuraavassa tullaan käsittämään.

Puhumattakaan nyt siitä, että uskonto-sanalla eri uskonnoista puhuttaessa on melkein yhtä monta merkitystä kuin on uskovaista ihmistäkin, voidaan tuolla sanalla muutenkin tarkoittaa kovin erilaisia asioita. Varsin yleinen sellaisissa vapaa-ajattelijain piireissä, jotka eivät enään usko mihinkään persoonalliseen jumalaan, mutta eivät myöskään tahdo suoraan uskonnottomuuttaan tunnustaa, on tapa käyttää uskonto-sanaa merkitsemään yleensä kaiken hyvän, kauniin ja toden harrastamista. Tällaista sanontatapaa käyttävät jopa monet sosialidemokratitkin selittäessään, että heidän mielestään sosialismikin ja sosialismina ilmenevä pyrkimys taloudelliseen ja henkiseen vapauteen ja onneen on »uskontoa«. Ei voi olla kysymystäkin siitä, että tässä käytäisi tarkastamaan, miten »uskonto« noin laajasti käsitettynä on syntynyt. Käydessämme pu-

humaan uskonnon synnystä ja ensimmäisestä kehityksestä, tarkoitamme uskonto-sanalla yksinkertaisesti vain samaa, mitä tavallisen kansanomaisen käsitystävän mukaan sillä tarkoitetaan, nimittäin *uskoa yhteen tai useampaan yliluonnolliseen olentoon, joiden väitetään maailmaa hallitsevan ja ihmisten kohtaloita ohjaavan.*

Miten on sitte usko tuollaisiin yliluonnollisiin olennoihin alkanut ihmiskunnan keskuudessa ver-soa?

Tähän kysymykseen antaa vastauksen uskonnon historiallisen kehityksen tutkimus.

Uskontohistoriallinen tutkimus, joka järjestelmällisesti syventymällä luonnonkansojen ja puolisivistyneiden kansojen uskonnollisiin taruihin, lauluihin ja jumalanpalvelusmenoihin koettaa päästä selville uskonnon synnystä ja kehityksestä, on vasta muutaman vuosikymmenen ikäinen tiede. Tämä on aivan käsitettävissä. Niin kauan kuin kristinuskoa pidettiin ainoana todellisena, ainoana jumalan ilmoittamana uskontona, eivät maailman muut uskonnot voineet ihmisten mielestä muuta olla kuin saatanan työtä tai ihmishengen sairaalloisia hairahduksia — eksymistä siltä tieltä, jonka jumala itse oli ihmisille autuuteen neuvonut. Näiden uskonnollisten harhojen tutkiminen voi noin ajateltaessa olla jonkinlaiseksi hyödyksi vain sikäli, että se osotti, mihin ihminen joutuu, kun hän

luopuu Jumalan ilmoittamasta opista ja seuraa omia mietteitään. Kun käsitykset olivat tällaisia, ei luonnollisesti tullut kysymykseenkään käydä muitten uskontojen tutkimisen avulla selvittämään, miten kristinuskko, tuo ainoa oikea uskonto, oli syntynyt. Uskonnonhistorian tieteellinen tutkimus kävi edes mahdolliseksi vasta sitten, kun oli tullut järkytettyä usko Raamatun ja juutalais-kristillisen uskonnon jumalalliseen alkuperään ja olemukseen.

Mutta vielä sittenkin, kun seitsemännen- ja kahdeksannentoista vuosisadan filosofia oli johtunut kieltämään juutalais-kristillisen uskonnon jumalallisen alkuperän, kesti kauan, ennenkuin päästiin selvempään käsitykseen uskonnon synnystä.

Paitsi sitä, että ei ollut riittäviä edellytyksiä muutenkaan kysymyksen ratkaisemiselle, johtivat ajan yleiset olotkin asiassa helposti harhaan. Läänityslaitoksen yhteiskunta ja sen kirkko olivat hajaantumistilassa. Rappeutuminen oli ulottunut uskonnonkin alalle. Papit eivät enään itsekään usko-neet siihen, mitä muille opettivat; heidän hurskaiden ja uskon teeskeittelynsä oli helposti havaittavissa. Nousevan porvariston filosofit, jotka oloja ennen yhdeksännentoista vuosisadan alkua arvostellen katselivat, joutuivat näin ollen kovin helposti ajattelemaan, että asianlaita aina on ollut samanlainen, millainen ajatustapa oli sitä lähempänä,

kun kehitysajatus silloiselle ajattelijalle yleensä oli vielä aivan vieras. Ei ole näin ollen ihmeteltävä, että uskonnon olemusta tutkiessa yleisesti tuli johdopäätökseksi: koko uskonto on pelkkää pappien keksimää ja syöttämää humpuukia, jonka monimutkaisten ongelmien tarkoituksena on vain pappien pohjattoman säkin täyttäminen ja tietämättömän kansan pitäminen pappien ja muitten mahtajain vallanalaisena. — Tällainen katsantokanta oli yleinen 18:nnen vuosisadan n. s. -valistuneissa piireissä, eikä siltä puuttunutkaan pohjaa, koskapa sitä, kuten ylläsanotusta käy selville, tuki pappien puuhia tarkastellessa saatu jokapäiväinen kokemus.

Katsantokanta oli kuitenkin väärä. Sellaisen omaksumiseen johduttaessa oli tehty virhe siinä, että se, mikä oli pitkän kehityssarjan *lopputulos*, käsitettiin tapahtuneen kehityksen *alkusyyksi*. Yhteiskuntaolojen kehitys oli johtanut silloisen uskontomuodon rappeutumiseen, ja uskon rakennus alkoi horjua. Vasta silloin tuli pappien viekkaus ja alkoi keksiä tukipönkkiä, joita käyttäen rakennuksen luhistuminen olisi saatu estetyksi. Helpposti näki tarkkaava katsoja kuitenkin, että papit itsekään eivät noitten tukipönkkiensä horjumattomuuteen uskoneet, vaan että he itsekään epäilivät sitä, mitä jumalallisena totuutena muille tarjosivat. Pappien teeskentelevä viekkaus on siten paljoo

myöhempi ilmiö kuin uskonto, eikä sen avulla käy uskonnon syntyä selittäminen.

Uusia selityksiä uskonnon synnylle saatiin 19:nellä vuosisadalla, kun alettiin tarkemmin tuntea vieraitten kansojen uskonnollisia käsityksiä. Näissä käsityksissä havaittiin määrättyä yhdenmukaisuutta, joka monasti ilmeni huomattavalla tavalla yksityisseikoissakin. Kun samalla oli käynyt yhä yleisemmäksi käsitys, että olevainen maailma, ja sen mukana ihminenkin, on luonnollisen kehityksen tietä pitkien aikojen varrella kehittynyt nykyiseen muotoonsa, alettiin vähitellen yhä tavallisemmin pitää myöskin uskontoa luonnollisten syitten aikaansaaman kehityksen tuotteena.

Uskonnon syntyä ja kehitystä koetettiin selittää monellakin erilaisella, luonnollisiin, ihmisjärjen käsitettävissä oleviin syihin perustuvalla tavalla. Tässä mainitsemme noista eri tavoista vain yhden, koska se vieläkin on yleinen kirjallisuudessa ja sen avulla esim. sosialistisissakin teoksissa uskonnon synty yleensä on selitetty.

Tarkoittamamme käsitystavan mukaan on uskonnon ensimmäisenä asteena ollut *luonnonjumalominen*, luonnonvoimien kunnioittaminen. Kehityksen ajateltiin tapahtuneen seuraavalla tavalla. Senmukaisesti mitä ihminen vieläkin voi omista tunteuksistaan päättää, otaksuttiin yksinkertaisesti, että ihminen oli kehityksensä alimmilla as-

teilla elänyt alituudessa luonnonvoimien pelossa. Hänelle täysin käsittämättömät luonnonilmiöt, sellaiset kuin salama ja ukkonen, auringonnousu ja -lasku, maanjäristykset ja myrskyt, olivat — niin ajateltiin tuon käsityskannan mukaan — herättäneet hänessä sen tunteen, että hän on avuttomasti riippuvainen luonnonvoimista; pelon tuottamassa vastustamattomassa halussaan torjua näitten ylivoimaisten mahtien uhkaukset ja saavuttaa heidän suosionsa, on tuollainen luonnonihminen sitte muka ryhtynyt niitä kunnioittamaan ja rukoilemaan. Aluksi oli hän, niin arveltiin, kunnioittanut luonnonvoimia vain sellaisinaan, mutta myöhemmin oli hän alkanut kuvitella, että luonnonilmiöitä aikaansaamassa on ihmisentapaisia ajattelevia olentoja, mutta mahtavampia ja voimakkaampia: erikoisia jumaluuksia.

Tällaisella käsityksellä uskonnon synnystä oli vielä lujempi pohja kuin sillä, joka oli käsittänyt uskonnon vain pappien oveluuden tuotteeksi. Paitsi sitä, että tuollainen kehitys sellaisenaan tuntuu varsin luonnolliselta ja sen syyt täysin käsitettäviltä, tukivat muutkin seikat sitä käsitystä, että juuri tuollainen luonnonvoimien jumaloiminen olisi ollut ensimmäisenä uskonnon kehitysasteena. Viime vuosisadan keskivaiheilla oli Intian, Egyptin ja Vähän-Aasian kansojen kielen, historian ja sivistysjännösten tutkimus päässyt favattomaan vauhtiin.

Vuosituhansia muran ja soran peittämänä ollut vanha sivistysmaailma nousi tehtyjen kaivausten tuottamana päivänvaloon; vertaileva kielitiede keksi ikivanhoja kehityksen ja sivistyksen yhdysuhteita muinais-intialaisten, aarialaisten, iraani-laisten, kreikkalaisten, italialaisten, kelttien ja germaanien y. m. välillä. Mutta kuta syvemmälle tutkimus tunkeutui näitten vanhojen sivistyskansojen uskonnolliseen satumaailmaankin, sitä enemmän näytti käyvän selville, että kaikkien niitten keskuudessa ennen oli ollut vallalla luonnonpalvelus ja että monet niitten jumalista eivät olleet mitään muuta kuin henkilöllisiksi ajateltuja luonnonvoimia. Varsin käsitettävissä on näin ollen se, että tiede vuosikymmeniksi pysähtyi siihen käsitykseen, että uskonto oli juuri tuollaisesta luonnonpalveluksesta saanut alkunsa.

Mainituntapaisen käsityksen uskonnon synnystä omaksuivat myöskin tieteellisen sosialismin perustajat Karl Marx ja Friedrich Engels. Siten selittää heidän yhteisesti kirjoittamassaan, vaikka Engelsin nimellä julaistussa teoksessa »Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft« sivuilla 342—3 uskonnon syntyä seuraavaan tapaan:

»Uskonto ei ole muuta kuin ihmisten päissä tapahtuvaa, heidän jokapäiväistä elämäänsä vallitsevien ulkonaisten mahtien eriskummaista kajas-

telua, kajastelua jossa maalliset voimat esiintyvät yliluonnollisiksi kuviteltuina. Historian alkuaikoina ovat ne ensin *luonnonvoimat*, joiden suhteen tuollaista kajastelua tapahtuu. Kehityksen edelleen käydessä joutuvat nuo luonnonvoimat eri kansoilla sitte mitä moninaisimmilla ja kirjavimmilla tavoilla henkilöllisiin muotoihin ajatelluiksi . . . Mutta pian tulevat luonnonvoimien ohella myöskin *yhteiskunnalliset voimat* vaikuttamaan . . . Mielikuvitukselliset jumal'olennot, joina aluksi ilmenivät vain luonnonvoimat, saivat nyt yhteiskunnallisia tehtäviä, tulivat yhteiskunnallisten voimien edustajiksi.«

Tässä jaetaan siis uskonnon kehityksen historia kahteen jaksoon. Kehityksen alkujaksolla määräävät luonnonilmiöt ja luonnonvoimat uskonnollisten kuvitelmien laadun. Vasta paljon myöhemmin tulisivat sitte uskonnollisten käsitysten kehitykseen vaikuttamaan myöskin yhteiskunnalliset voimat, s. o. talouselämän muodoista riippuvat yhteiskunnalliset tekijät.

Joku voisi nyt ehkä väittää, että tuollainenhan käsitys on kokonaan vastoin jo Marxin ja Engelsingin perustelemaa ja tutkimuksissaan soveltuttamaa materialistista historiankäsitystä, kun aluksi kehitykseen vaikuttamassa käsitettäisiin olleen luonnonvoimienkin. Näin ei kuitenkaan tietystikään ole asianlaita. Materialistinen historiankäsi-

tys ei suinkaan, kuten jokainen siihen tutustunut tietää, merkitse sitä, että käsitettäisiin inhimillisen yhteiskunnan ja inhimillisten ajatusten kehitykseen vaikuttamassa olleen pelkät yhteiskunnalliset voimat. Materialistisen historiankäsityksen mukaan ovat tekijänä mukana vaikuttamassa myöskin luonnon voimat ja luonnon luomat olosuhteet, joilla varsinkin ihmiskunnan kehityksen alkuasteilla on ollut valtava vaikutus, mutta joitten vaikutus vieläkin yhä on mahtava, kuten osottaa esim. niitten syitten tutkiminen, jotka ovat luoneet Englannin mahtavan saarivalta-aseman. Materialistisen historiankäsityksen kanssa ei tuo Marxin ja Engelsin käsitys siis suinkaan ole ristiriidassa. Mutta muista syistä on se osottautunut paikkansapitämättömäksi.

Viimeksi puheenaolleen ja aina näihin asti yleisesti omaksutun käsityskannan, että luonnonpalvelus olisi uskonnon kehityksen ensimmäisenä asteena, on luonnonkansojen elämän ja olojen tutkimus osottanut vääräksi. On nimittäin tavattu, jopa laajalti ympäri maapalloa, niin alhaisella kehitystasella olevia luonnonkansoja, ettei niitten uskontojen kehitys ole vielä ehtinyt luonnonpalvelukseen asteelle. Eivätkä, se on asiassa huomattavaa, nuo kansat ole omaksuneet minkäänlaista luonnonvoimien palvelusta sittenkään, vaikka niitten asumissa maissa ovat varsin tavallisia sellaiset

mahtavat luonnonilmiöt kuin tulivuorenpurkaukset, suuret tulvat, auringonpimennykset, joitten havaitsemisen pitäisi tuon aikaisemman käsityskannan mukaan olla aivan erikoisesti omiaan luonnonvoimien palvelusta aikaansaamaan. Ja seikkaan on luonnonkansojen tutkimus osottanut yksinkertaisena syynä olevan sen, että tuollainen alkuperäisellä kehitysasteella oleva ihminen ei ollenkaan ole henkisten kykyjen kehityksessä niin pitkällä, että rupeisi tuollaisten mahtavienkaan luonnonilmiöitten syitä tutkimaan tai mielessään kysymään, mitä nuo ilmiöt ovat ja mikä ne aikaansaa. Hän ottaa luonnonilmiöt sellaisinaan, niiden syitä ollenkaan ajattelematta. Jos villi huomaa ukkos-ilman enteet, hakee hän itselleen turvapaikan rajusään ajaksi, mutta hänen mieleensä ei juolahda ruveta miettimään ukkos-ilmiön syitä. Hän tietää, että metsästäessä on tuulen suunta otettava huomioon, mutta tuulen syitä hän ei rupea harkitsemaan. Samoin on hänen suhtautumisensa laita muihinkin luonnonilmiöihin. Villi on tarkka *havainnontekijä*, mutta havaitsemiensa seikkojen syitä hän ei johdu ajattelemaan sen pitemmälle kuin jokapäiväisen elämän aivan yksinkertaiset tarpeet vaativat. Kaikenlainen johtopäätelmien tekeminen on hänelle varsin vierasta. Kuvaavana esimerkkinä tästä seikasta on mainittava, että alimmilla kehitysasteilla olevat villikansat eivät yleensä ole johtuneet teke-

mään edes sitä päätelmää, että kaikki ihmiset kuolevat. Sen he tietävät, että ihminen *voi* kuolla, mutta sitä he eivät käsitä, että kuolema on kaiken elämän säännöllisenä, välttämättömänä loppuna. Villi elää pienessä, yleensä vain muutamia kymmeniä henkiä käsittävissä yhteiskunnissa. Kuolema on niissä verraten harvinainen vieras ja tulee silloin tavallisesti tapaturman ja väkivallan tuottamana. Vanhuudenheikkouden tuottaman luonnollisen kuoleman kuolee niin harva, että villistä ne tapaukset ovat kokonaan poikkeuksina ja käsittää hän ne noitien tai taikurien aikaansaamiksi tai niistä kokonaan satunnaisista syistä johtuneiksi. Kiven kovaan väittävät villit, että ihmisen *ehdotomana* kohtalona ei ollenkaan ole kuolema, ja ovat sillä saattaneet epätoivoon monta lähetyssaarnaajaa, jotka ovat turhaan koettaneet villien mieltä »parannukseen« kääntää kuolemantakaisia tulikivikattiloita kuvailemalla. — Villien ajatuselämä on täten niin alkuperäistä, että jumal'-usko ei mitenkään ole voinut alkuaan syntyä ajattelun ja johtopäätöksien teon tietä.

Varsinaisesti on uskonnon synnyn, kuten edellä jo on viitattu, selittänyt vasta *vertailevaksi uskontotieteeksi* nimitetty nuori tieteenhaara.

Vertaileva uskontotiede on pyrkinyt perustamaan väitteensä alkuperäisellä kehitysasteella olevien luonnonkansojen olojen tuntemukselle. Ainek-

sia tälle tutkimukselle on viime vuosikymmeninä kertynyt tavattoman suuret määrät sekä suoranaisesti tutkijain kerääminä tietoina että lähetyssaarnaajain selontekoina niitten kansojen uskonnollisista käsityksistä ja muista oloista, joitten keskuudessa he ovat vaikuttaneet. Laajat tietoaaineistot on siten valaisemassa Afrikan villikansojen, Amerikan intiaanien, mutta varsinkin Australian mantereen ja Tyynen-meren saariston luonnonkansojen elämää, yhteiskuntaoloja ja uskonnollisia käsitystapoja ja menoja.

Luonnonkansojen elämää ja käsityksiä koskevan ainehiston järjestelmällinen tutkimus on osoittanut että niinsanottujen »villien« uskonnollisen käsityskannan laadun määräävät sivistyksellisen kehityksen edistyessä yhä suuremmassa määrässä yhteiskunnalliset seikat, ja että niitten ohella luonnon kullekin kansalle tarjoaman ympäristön vaikutuksesta voi puhua vain sikäli, että käsitteet luonnollisesti mukautuvat ja saavat väriä siitä ympäristöstä, missä kansa elää. Luonnollista on siten esim. se, että saarelaiskansa kuvittelee henkiensä ja jumaliensa asuvan kaukaisilla saarilla, etäällä taivaanrannalla, mistä aurinko nousee tai minne se laskee, sen sijaan että vuoristolainen kuvittelee henkien asuvan korkeilla vuorilla tai luoksepääsemättömissä rotkoissa. Lämpimien maitten asukkaiden henkisaarilla kasvaa mahtavia palmuja ja

tuoksuvia kukkia, napamaitten asukkaitten henki-
maailma taas asuu lumen ja jäätien mailla. Luon-
nollisen ympäristön vaikutukset siis kyllä kuvas-
tavat villien uskonnollisissa käsityksissä ja antavat
niille erikoisia vivahduksia, mutta noitten käsi-
tysten pääasiallisen laadun määräävät yhteiskun-
nalliset elämänsuhteet, ja vain näitten nojalla voi
uskonnon synty ja edistys saada tyydyttävän seli-
tyksensä.

3. HENKI-USKON SYNTY.

Alkuperäisellä kehitysasteella olevien kansojen uskonnollisten olojen tutkimus on johtanut siihen käsitykseen, että uskonnon ensimmäinen alku on haettavissa siitä luulosta, että ihmisellä on *erikoinen ruumiista erillään oleva, vaikka ruumiissa asustava sielu*. Sielu-käsityksen synty taas on helppo sellaisen selittää, joka luonnonkansojen ajatus-elämää tuntee. Tuo käsitys ei nimittäin suinkaan ole mikään jonkin jumalan ihmiseen istuttama tai lähettämä, vaan on se johtunut aivan luonnollisista villi-ihmisen jokapäiväisen elämän seikoista.

Ensimmäisen aiheen sielu-uskon syntymiseen ovat epäilemättä antaneet *unennäöt*.

Edellä olemme huomanneet, että kun arvellaan uskonnon synnyn johtuneen luonnonvoimien jumaloimisesta, niin edellytetään villin ajattuselämä niin kehittyneeksi, että se todellisuudessa ei ole sellainen. Unennäköjen ottaminen uskonnon synnyn selittämisen lähtökohdaksi sensijaan ei merkitse liian suuria edellytetyksi. Tunnetaanhan, että jo eläimetkin uneksivat; sen tietää jokainen, joka on jonkunkaan verran seurannut esim. koiran elämää

ja silloin joutunut näkemään sen nukkuessaan tekevän juoksuliikkeitä, vieläpä haukkuvankin, minä voi selittää vain unennäöistä johtuvaksi. Ja kaikki, jotka ovat luonnonkansojen keskuudessa liikkuneet, ovat havainneet, että villit paljon uneksivat.

Miten on sitte sielu-usko unennäöistä kehittynyt?

Kehittymätön ihminen, villi yhtä vähän kuin aluksi lapsikaan, ei voi erottaa unia todellisuudesta, vaan pitää niitäkin *tapahtuneina tosiasioina*. Mitä hän unessa on nähnyt, sen uskoo hän todella koke-neensa. Mitä villi sitte näkee unissaan? Tietysti kaikenlaisia asioita ja seikkailuja. Unien yksityiskohdat eivät tässä kuitenkaan kiinnitä mieltä. Sen sijaan on yleisenä havaintona pantava merkillle, että villi unissaan näkee puuhaavansa ja häärvää-vänsä, kuten tavallisestikin. Monasti näkee hän unissaan liikkuvansa kaukaisilla seuduilla ja olevansa tekemisessä ihmisten kanssa, jotka ovat kaukana hänen nukkumapaikaltaan. Mutta villiä, joka tällä tavoin on unissaan kulkenut muilla seuduilla, ei kukaan ihminen voisi saada vakuutetuksi siitä, että hän todella nukkumisensa aikana ei olisi tuolla tavoin liikkunut. Kun toisaalta kuitenkin kotolaiset tietävät sanoa, että hän on näyttänyt nukkuvan lepopaikallaan, ei villin alkuperäisen ajatustavan mukaan mikään muu ole mahdollista

kuin että ihmisessä ruumiin ohella on jokin erikoinen osa, joka ruumiista erillään voi matkailla kaukaisilla seuduilla ruumiin rauhassa nukkuessa. Herätessä tuo harhailëva »henki« tai »sielu«, tai miksi sitä eri kansojen keskuudessa nimitettäneenkin, palaa takaisin ruumiiseen ja elähyttää sen. Sen vuoksi ei monien villiheimojen keskuudessa saakaan nukkuvaa äkkiä herättää, mahdollisestihan hänen sielunsa voisi olla retkeilyillä eikä ehtisikään ajoissa palata takaisin.

Samantapaisiin kokemuksiin tulee villi tarkastaessaan *kuoleman* ilmiötä. Villi näkee, miten sekä ihmisen että metsäeläimen kuollessa siihen asti liikkuvainen ja elävä ruumis, kun lämmin veri siitä juoksee pois ja hengitys lakkaa, muuttuu kankeaksi ja kylmäksi, liikkumattomaksi. Villi ajattelee silloin, että veren ja hengityksen mukana ruumiista poistui jotakin, mikä oli tehnyt sen eläväksi. Kokonaan käsittämätöntä on villille nimitäin se, että elämä olisi vain ruumiin (aineen) toimintaa ja lakkaisi samalla kun ruumiskin joutuu häviötilaan. Sellainen käsitys syntyy vasta sitte, kun ihmisruumista on tarkkaan tieteellisesti tutkittu ja opittu tuntemaan sen elontoiminta ja elämänedellytykset. Villin mielestä ruumis ja elämä (henki) sensijaan ovat kaksi aivan eri asiaa: ruumis itsessään on liikkumaton ja toimikyvytön, vasta »henki« sen tekee eläväksi, samoin kuin kuo-

lema seuraa, jos tuo henki ruumiista lähtee. — Niistä seikoista, jotka ovat johtaneet villin uskomaan erikoisen hengen eli sielun olemassaoloon, on luonnollisena seurauksena, että villi käsittää sielun ruumiissa asuneen *lämpimässä veressä* tai *hengityksessä*, koskapa henkeä ruumiissa ei ole enään sitte, kun siinä ei ole lämmintä verta eikä hengitystä.

Nämä luonnonkansojen ajatustavat ilmenevät selvästi myöskin niissä nimityksissä, joita villit käyttävät merkitsemään sielua, elämää, liikuntaa. Monasti käyttävät alhaisella kehitysasteella olevat kansat nimittäin samaa sanaa merkitsemään *elämäntoimaa, liikuntaa, sielua, henkeä, hengitystä, vieläpä usein varjoakin*.

Villikansojen sielu-uskolle antavat lisätukea vielä kaikellaiset kuume-, jäykistys- ja pyörtymiskohtaukset, joita niitten keskuudessa usein sattuu. Tällaiset tapahtumat ovat omiaan antamaan henki-uskolle vieläpä uuttakin sisällystä. Usein sattuu, että villi joittenkin mainitunlaisten taudintapausten tai muitten kohtaamien vaikutuksesta joutuu tajuttomuuden tilaan. Kaikki omaisten ja taikurienkin yritykset hänen henkiinherättämisekseen voivat aluksi olla kokonaan turhia; ruumis voi pitkän aikaa, jopa pahimmissa tapauksissa päiväkausinkin, olla elottomana, näennäisesti kuolleena. Kun ruumis sitten kuitenkin lopulta mahdollisesti

virkkoo, on villistä, joka muulla tavalla ei voi asiaa selittää, aivan luonnollinen se ajatus, että »sielu« jo oli ruumiista poistunut, mutta toki sentään vielä joko omasta halustaan tai taikurien temppujen vaikutuksesta palasi ruumiiseen. Tällaisista kokemuksista on syntynyt sellainen käsitys, että henki kuoleman jälkeen lähimpinä päivinä vielä oleskelee ruumiin lähettävillä ja voi siihen palata. Täten on siis johduttu uudelle asteelle henki-uskon kehityksessä: uskotaan, että on olemassa *kuoleman jälkeen elävä sielu*.

Tämä uusikin käsitys saa taas vahvistusta unista. Unennäkijä näkee unissaan kuolleen omaisensa, voipa hän unissa seurustella vieraittenkin henkilöitten kanssa, jotka, ehkäpä jo aikojakin sitten, ovat kuolleet. Surevan omaisen herkkä mieli voi monesta muustakin seikasta saada vahvistusta sille käsitykselle, että vainaja henkimuodossa vielä liikkuu omaistensa lähettävillä; ulkona rapisee pensaikossa: se oli vainajan henki, joka siellä liikkui; puitten latvoissa vaikeroi ja ulvoo: vainaja siellä vaivojaan valittaa: niin ajatellaan.

Täten villi monien seikkojen kautta aivan luonnostaan johtuu siihen käsitykseen, että »henki«, kun se kuolevasta ihmisruumiista lähtee, elää omaa erikoista elämäänsä ja että elämänvoimat ja hengenkyvyt, jotka henkilöllä ennen kuolemaansa oli,

jatkavat olemassaoloon tuossa kuolleesta ruumiista lähteneessä »hengessä«, sielussa.

Käsitys kuoleman jälkeen itsenäistä elämää elävästä sielusta ilinenee luonnonkansojen monissa tavoissa.

Edellä mainitsin, että villi uskoo »hengen« voivan palata ruumiiseen vielä jonkun aikaa kuoleman jälkeenkin. Tämän vuoksi korjataan tällä asteella kuolleet monasti vasta sitten, kun ne ovat alkanet jo mädätä. Eikä ruumista silloinkaan aina heti haudata, vaan asetetaan se mattoihin tai vuotiin käärittynä puuhun tai korkeille telineille, jotta sielu mukavammin voisi käydä sitä katsomassa. Monasti sen ohella myöskin paahtamalla, savuttamalla ja — korkeammalla kehitysasteella — palsamoimalla koetetaan pitää ruumis säilyneenä, jotta sielu mahdollisimman kauan olisi tilaisuudessa siihen palaamaan. Vasta monien kuukausien, joskuspa vuosienkin kuluttua haudataan ruumis tai hävitetään se muulla tavalla.

Kuvaavana esimerkkinä siitä, miten vakavana sielu-usko villissä asuu, voinee tässä mainita eräästä Salomo-saarilla vallitsevasta tavasta. Siellä, kuten moniaalla muuallakin, uskotaan että myöskin eläimillä on sielu. Nyt kasvattavat alkuasukkaat mainituilla saarilla sikoja ja myyvät niitä

elävinä. Myydessään ei myyjä kuitenkaan unohda tehdä sopimusta, että sielut — eivät seuraa kaupassa mukana! Myyjä seuraa ostajaa kotiin. Siat teurastetaan, ja teurastustilaisuudessa pitää myyjä varansa: sika sialta ottaa hän sielut talteen johonkin isoon kasvinlehteen ja vie ne sitte mukanaan kotiinsa. — Kysytte: mitä niillä siellä? Asia on yksinkertainen: kun kotona sitte tulee porsaita, on sielut valmiina ne eläviksi tekemään!

Ruumiista lähteneen hengen eli sielun tulisi kait asian luonnon mukaisesti olla haihtuva, häilyvä, aineeton, koskapa se on voinut asua veressä, jopa hengityksessäkkin. Villin on kuitenkin mahdoton ajatella henkeä, olentoa, jolla ei olisi ruumiista, aistimia ja elimiä, joka ei voisi nähdä, kuulla, haistaa, tuntea eikä ajatella. Yksinpä meidänkin aikamme henki-uskojat kuvittelevat hengillä olevan ruumiit, vaikkeipa muuta niin — toinen nimi samalle asialle — niin sanotut astraaliruumiit! Ja jos kysyy heiltä, minkälaisiksi he henget kuvittelevat ja kuinka he ovat voineet esim. tuntea jonkin näkemäkseen uskomansa hengen, niin saa kuulla, että »hengellä« on selvästi ollut samat piirteet, samat ystävälliset tai tuikeat silmät, sama vaalea tai tumma tukka, samallinen parta kuin

kuolleellakin oli. Vielä vähemmän voi luonnollisestikaan odottaa, että yksinkertainen luonnonihminen voisi kuvitella mielessään ruumiittomia henkiä. Niinpä huomaammekin sitte, että villit benkitaruissaan aina käsittävät sielun (hengen) olemukseltaan *samallaiseksi kuin kuollut oli*. Henget ovat, vaikka ne tavallisesti ovatkin näkymättömiä, ulkomuodoltaan tarkalleen samallaisia kuin kuolleet aikoinaan ovat olleet. Niillä on samantaiset ominaisuudet ja intohimot kuin vainajillakin oli. — Vallan saman käsityksen, kuin villi täten vainajasta jo muutenkin saa, antavat hänelle unet; niissäkin näkee villi vainajan pääasiassa muodoltaan aivan samallaisena kuin vainaja eläessäänkin oli.

Villin mielikuvituksessa alkaa täten vähitellen elää kokonainen oma maailmansa henkiolentoja, jotka maanpäällä ennen oniaamassaan muodossa jatkavat kuoleman takaisilla mailla erikoista elämänsä.

Henki-uskon kehitys ei kuitenkaan pysähdy tähän vaatimattomaan alkuunsa, vaan tuottaa pian uusia käsityksiä ja tapoja, jotka vievät melkoisen askeleen kohti varsinaisen jumal'-uskon syntyä.

4. HENKIENPALVELUKSEN ALKU.

Unista saamiensa »kokemuksien« nojalla uskovat alkuasteisella kehitystasolla olevat villit, että vainajain henget myöskin siinä suhteessa ovat elävien ihmisten kaltaisia, että ne syövät ja juovat, iloitsevat ja suuttuvat, rakastavat ja vihaavat, taistelevat ja omaavat muutkin ihmisten ominaisuudet ja tavat. Erikoisesti syömiseen ja juomiseen nähdessä osottaa villin mielestä kouraantuntuvampikin kokemus usein samaa: ulkoa tai varastoista häviää maitoa, viljaa, ruokatavaroita. Syynä tällaiseen katoamiseen on tietysti kaikkea muuta kuin vainajain henget; mutta vallankin jos kuolemantapaus hiljattain on sattunut, käsitetään tuollaiset tapahtumat varsin helposti vainajan hengen tuottamiksi. Tuollaista käsitystä voi edistää mahdollisesti sekin, että joku herkutteluhaluinen veijari käyttää toisten herkkäuskoisuutta hyväkseen ja siirtää omat koltosensa vainajain tilille.

Mutta villi tietää unissaan saamiensa kokemusten nojalla muutakin kuin joitakin piirteitä vainajain ominaisuuksista ja haluista. Hän on unissaan saanut kokea, että vainajista voi hädän tullen olla

apuakin ja että he taas toisaalta voivat tuottaa vahinkoakin. Vainajat voivat antaa hyviä ja huonoja neuvoja, auttaa taistelussa tai tuottaa tappion. Tärkeämpi vielä on huomio, että vainajan henki kärsii nälästä ja puutteesta, iloitsee taas ravinnosta: vainajan henkeä voi siis *hyvitellä*.

Edellä jo on huomautettu, että villi pitää uniensa kokemukset täysin todellisina. Pitääkseen vainajien henkiä suosiollisina, tarjoo villi siten heillekin ollessaan hengille ruokaa ja juomaa. Varsinkin haluavat henget *verta*, sillä, kuten edellä on mainittu, asuu sielu alhaisella kehitysasteella olevien luonnonkansojen käsityksen mukaan veressä, jonka tämän vuoksi uskotaan olevan halutuinta sielun ruokaa. Vainajain hyvittely rajoittuu monien heimojen keskuudessa siihen, että tarjotaan hengille ravintoa. Aluksi muistetaan vainajaa vain hänen kuolemaansa lähinnä seuraavina vuosina, mutta kehittyneemillä asteilla myöhemminkin, erikoisten juhlien, kuten kevät- y. m. juhlien, aikana. Kehittyneemillä asteilla ilmenee myöskin muita suostuttelun muotoja kuin ravinnon tarjoaminen: pitääkseen vainajia hyvällä mielellä ja taistelukykyisinä, puhutaan heistä hyvää, ylistetään heidän tekojaan.

Samalla kun vainajain henkiä hyvitetään ja suostutellaan, ilmaistaan niille peittelemättä myöskin vaatimukset. Avoimesti myönnetään, että

vain siksi annetaan, jotta jotakin, ja parempaa, takaisin saataisiin; muutenhan vaihto olisikin tarkoitukseton. Siten sanoo esim. australialaisneekeri, tarjotessaan iso-isänsä hengelle paahdettuja juuria tai paistettua munuaista: »Tässä, hyvä iso-isän henki, asetan sinulle hyvää syötävää, mutta pidä sinä sitten huoli siitä, että minä huomenna saan metsästyssaaliiksi kenkurun!« Lisätään ehkä vielä viattoman lapsellisesti: »Sitte saat sinäkin taas jotakin!«

Fietysti on tuollaisessa »rukouksessa« epä johdonmukaisuutta: jos vainajan henki kykenee suo maan jälkeläisilleen suuret määrät ruokatavaraa, niin kai hän silloin toki kykenee hankkimaan itselleen myöskin tarpeellisen ravinnon. Sellaista ristiriitaa johtuu villi kuitenkin ajattelemaan yhtä vähän kuin ajattelee epä johdonmukaisuuttaan lapsi, joka jumalaltansa rukoilee: »Hyvä jumala, sano joulupukille, että hän toisi minulle keinuhevosen, sinä saat sitte minun tinasotamieheni . . .!«

Sillä kehitysasteella, jolla villikansat ovat, ovat rukoilijain tarpeet vielä vähälukuiset; ne toivomukset, joita he vainajain hengille lausuvat, tarkoittavat melkein yksinomaan hyvää metsästyks- ja kalastus onnea, ravinnoksi kelpaavain hedelmien ja juurien lisääntymistä sekä vihdoinkin avustamista taistelussa vihollista vastaan. Tätä tarkoittavien rukousten ohella on suurin merkitys pyynnöillä,

joita tarkoittavat oman sairaan ruumiin vapauttamista jostakin taudista tai sitten vastustajan tai vihamiehen tekemistä sairaaksi tai surman tuottamista hänelle.

Useimmissa heimoissa ei kuitenkaan riitä se, että huudetaan henkiä avuksi ja tarjotaan heille uhreja. Jos mieli uhrin vaikuttaa, niin täytyy sen myöskin tapahtua *oikealla tavalla* ja, jotta henki myöskin todella voisi noutaa hänelle tarkoitetun uhrin, myöskin *oikealla paikalla*; monasti on uhritoimituksissa myöskin käytettävä määrättyjä vanhoja muotoja, joita jo esi-isät ovat käyttäneet ja jotka heidän käyttäminään ovat osottautuneet tehoisiksi.

Ollakseen varma asiastaan, noutaa villi sen vuoksi usein, varsinkin tärkeimmissä ja vaikeimmissa tapauksissa, avukseen *poppamiehen* eli *henkienmanaajan*, joita tavallisesti küssäkin yhdyskunnassa on useampiakin. Kehityksen alkuasteilla *poppamiehet* eivät harjota tointaan minään varsinaisena ammattina, heitä kun ei kovin usein tarvita ja palkkio on pieni. Poppamiehen erottaa muista vain se, että hän joko perintönä tai muuten on saavuttanut henkienpalvelusmenoissa suuren taidon ja lisäksi omaa kaikenlaisia menoissa ja manauksissa tarpeellisia välineitä, joilla on vaikutusta henkiin. Taikurit näyttävät kaikkein useimmissa tapauksissa itsekkin olevan kokonaan

vakuutettuja tempujensa tarkoituksenmukaisuudesta ja tehoisuudesta.

Yhtä tärkeätä, elleipä tärkeämpääkin, kuin hyvien henkien suosion hankkiminen, on yksinkertaisen luonnonihmisen mielestä kuitenkin pahojen henkien torjuminen. Pahojen henkien merkitys on sitä huomattavampi, kun niitä on henkien suuri enemmistö. Suopeina pidetään nimittäin vain lähimpään sukulaisten tai korkeintaan pikku yhdyskunnan vainajain henkiä. Vieraitten sukujen ja varsinkin vieraitten heimojen henget sitävastoin ovat kaikki vihamielisiä. Hyvin ymmärrettävää on näin ollen se, että pahojen henkien torjuminen on villoista mitä tärkein asia. Tätä tarkoitusta koettaa hän saavuttaa kaikenlaisilla pelotuskeinoilla: epämiellyttävillä räikeillä äänillä, huutamisella, koluamisella, suurten leiritulien sytyttämisellä, räikeällä ruumiinsa maalaamisella, manauksilla y. m. s. Hän uskoo henkien pelkäävän samaa, mitä hän itsekin pelkää.

Huomaamme, että näillä alkuperäisillä inhimillisen kehityksen asteilla jo selvästi ovat havaittavissa uskonnon juuret: on havaittavissa uskoa kuolemantakaiseen elämään, on uhrimenoja, joilla henkiä suostutellaan, ja »pappeja«, jotka näitä palvelusmenoja toimittavat; on tietysti myöskin pahoja

henkiä, noita kaiken uskonnon välttämättömiä tukipylväitä.

Näistä käsityksistä rakentuu uskonnolle sitä lujempi pohja, kun pohjana täten ei tule olemaan pelkkä ajattelu ja kuvittelu, vaan varma *havainto* ja *kokemus*, sillä sellaiseen perustuvinaan villi noita käsityksiään pitää. *Me* tiedämme, että nuo havainnot ja kokemukset *ovat* kuvittelua, tiede kun on selvittänyt, mitä unet ovat, ja tietopiirimme muutenkin on laajentunut. Kaikkea tätä tietoa ei ole villillä; hänelle käyvät unet ja muut samallaiseen »kokemukseen« perustuvat kuvittelut täydestä ja antavat voimakkaan alun sille mahtavalle voimalle, mikä sittemmin uskontona ilmenee.

Uskonnon *juuret*, kuten sanottu, ovat noissa villien käsityksissä ja menoissa havaittavissa. Mutta ei vielä uskonto, sillä mitään varsinaista suorastaan yliluonnollisiin olennoihin uskomista, mitä täytyy pitää uskonnon tunnusmerkkinä, ei noissa käsityksissä vielä ilmene.

Jotta kehitys olisi johtanut varsinaiseen uskontoon, täytyi ensin kehittyä olot, joissa muutamat vainajain sielut villin käsityksissä saivat suuremman arvon ja elivät kauemman muistissa kuin muut.

Tämä kehitys sai tarpeelliset edellytyksensä luonnonkansojen suku- ja heimo-oloissa vähitellen

tapahtuneista muutoksista. Ennenkuin voimme käydä pitemminä tutkimaan uskonnon syntyä, on senvuoksi luotava silmäys luonnonkansojen suku- ja heimo-olojen kehitykseen, tässä yhteydessä luonnollisesti vain sikäli, kuin noitten olojen kehitys todella on yhteydessä uskonnon synnyn kanssa.

5. SUKU- JA HEIMO-OLOT KEHITYKSEN ALKUASTEILLA.

Inhimillisen kehityksen alkuasteilla vallitsevien suku- ja heimo-olojen tutkimuksessa on nykyään yleensä havaittavana huomattavan epävarmuuden tila. Mikä pari vuosikymmentä sitten pidettiin varmana tieteen tuloksena, sen paikkansapitäväisyys asetetaan nyt kyseeseen, eivätkä uudetkaan johtopäätelmät ole vielä kaikin puolin saavuttaneet täyttä varmuutta. Tutkijat, jotka ovat ottaneet materialistisen historiankäsityksen tutkimusmenettelykseen, ovat sentään tälläkin alalla voineet jonkunlaista varmuutta jo tähänkinastisten tutkimusten nojalla saavuttaa.

Suku- ja heimo-olojen kehitystä tutkiessaan lienee oikeinta lähteä siitä edellytyksestä, että ihminen kehityksensä alkuasteilla on ollut yhteiskunnittaista elämää harrastava ja moniavioisuuden taipuvainen. Vedotaan kyllä toisaalta m. m. siihen, että ylenmät apinat, joitten kanssa yhteisestä alkujuuresta ihmisen käsitetään polveutuneen, ovat yksiavioisuuden taipuvaisia. Mutta vakavia syitä on puhumassa sen käsityksen puolesta,

että juuri edellämainitunlaiset ominaisuudet alkuihmisellä ovat luoneet hänelle mahdollisuuden kohota noita »serkkujaan« korkeammalle kehityksen asteelle. Joka tapauksessa näyttää varmalta, että kehitys ainakin aikoinaan on johtanut olot sille kannalle, että alkuihmiset elivät *laumoina*. Näissä laumoissa oli nykyaikaisten luonnonkansojen oloista päättäen harvoin enemmän kuin 50—60 henkeä jäseniä. Sellainen yhteiselämän muoto tarjosi luonnollisesti parempaa turvaa vihollisia ja petoja vastaan ja oli epäilemättä eduksi myöskin jo niinkin alkeellisen elinkeinon kuin alkuihmisen kalastustoiminnan harjoittamisessa.

Tällaisella kehityksen asteella ei ole enään mitään nyt elävistä villikansoistakaan. Mitään suoranaista tietoa ei siis ole mainitunlaisten laumojen keskuudessa vallinneista oloista. Eräät vielä nykyäänkin havaittavina olevat villikansojen avio- liitto- ja sukulaisuusolot saattavat kuitenkin otaksumaan, että tuollaisissa laumoissa on vallinnut täysikasvuisten kesken täydellinen sukupuolinen vapaus. Kuka tahansa lauman mies ja nainen voivat sukulaisuussuhteista välittämättä käydä sukupuolisuhteeseen keskenään. Lapset pidettiin lauman yhteisinä. Tietysti oli noissakin oloissa mahdollista, että joku pari ajottain eli kestävämpään yhteiselämää; yleisenä sääntönä ei sellainen kuitenkaan ollut.

Mutta kehitystä tapahtui. Elämänylläpidon vaatimat toimet ja niihin kykeneväisyys saattoivat tuossa alkuaikaisessa laumassa vähitellen ilmennemään kolme yhteiskunnalliseen toimintaansa ja merkitykseensä nähden eri ryhmää. Kehityksen edistyessä saavat nimittäin lauman eri jäsenet erilaisia tehtäviä: taistelu vieraita laumoja vastaan, metsästysretkien toimeenpaneminen y. m. s. tulee etupäässä täysikasvuisten ja voimakkaiden asiaksi: matkoja ja taisteluja koskevat neuvottelut sekä perimäisten tapojen säilyttämisestä huolehtiminen tulee luonnollisestikin kokeneitten ja vanhojen asiaksi. Siten muodostuu vähitellen sukupolvi-eroavaistuuksia. Syntyy taisteluun ja metsästyksen vielä kykenemättömien nuorten ikäkerros, sotakelpoisten ja sukupuolikypsien täysikasvuisten ikäkerros ja vihdoin vanhusten ikäkerros. Siirtyminen toisesta kypsyysluokasta toiseen ei riipu määrättyistä ikävuosista, vaan yksinomaan voiman ja kypsyyden kehityksestä ja säilymisestä. Siirtymisen laskeminen iän mukaan on mahdotonta jos senkin vuoksi, että tällä ja vielä paljon korkeammallakin asteella olevat villit eivät useinkaan osaa laskea lukua pariin, kolmeen kymmeneenkään asti. Siirtyminen sukupolvesta toiseen tapahtui aina vasta eräitä kokeita ja menoja suoritettua, jotka voivat kestää vuosiakin. Varsin vaikeita olivat erittäinkin kokeet, joitten kautta nuorukainen

pääsi täysi-ikäisten joukkoon. Usein toimitettiin tähän aikaan ympärileikkauskin, ensimmäiset tatuoiniset, määrättyjen hampaitten katkomiset ja muut samantapaiset »koristelutoimet«. Jo ulkonaisista merkeistä siten pääsi näkemään, mihin kypsyysluokkaan kukin kuului.

Vähitellen tuli täten kehittyneessä laumassa myöskin voimaan jyrkkä kielto naida muusta kuin omasta kypsyysluokasta. Kun nuorin ikäpolvi ei vielä ollut sukupuolikypsä, oli kiellon käytännöllisenä merkityksenä se, että keskimäisen ikäluokan mies ei saanut naida vanhojen ikäluokkaan kuuluvaa naista, eikä päinvastoin, eikä vanhojen ikäluokkaan kuuluva mies keskimäisen ikäluokan naista, eikä päinvastoin; toisin sanoen: kukin sai naida vain omasta sukupolvestaan, s. o. samaan kypsyysryhmään kuuluvia. Mutta kummassakin kypsyysryhmässä olivat sukupuolisuhteet vapaita, samaan tapaan kuin ennen koko laumassa.

Nykyisin on vaikea enään päättää, mitkä syyt ovat mainitunlaisen kiellon aiheuttaneet. Todennäköisesti on asiaan vaikuttanut useampiakin syytä. Syynä on voinut siten olla m. m. se, että on havaittu eri-ikäisten ihmisten välisten sukupuolisuhteitten useimmiten olevan lapsettomia, mikä ei luonnollisestikaan ollut edullista lauman säilymisen kannalta. Myöskin on kehitykseen voinut vaikuttaa se, että täysikasvuiset miehet vaativat vai-

moikseen samanikäisiä ja siinä suhteessa niin tiukkaan pitivät puolensa vanhoilta, että heidän tahonsa lopulta muuttui noudatettavaksi säännöksi.

Mutta ovatpa kehitykseen vaikuttaneet syyt olleet niitä tai näitä, joka tapauksessa on tuollainen kielto laumaolojen perusteena vieläkin laajalti levinnyt Australiassa villiheimojen keskuudessa. Sukulaisuus-nimitykset tällaisessa laumassa ovat sellaiset, että kaikki nuorimman ikäluokan jäsenet, *lapset*, nimittävät kaikkia keskimmäisen ikäluokan jäseniä *vanhemmikseen* (isiksi ja äideiksi) sekä kaikkia vanhimman ikäluokan jäseniä *iso-vanhemmikseen* (iso-isikseen ja iso-äideikseen): ja päinvastoin nimittävät kaikki vanhimman ikäluokan jäsenet kaikkia keskimmäisen ikäluokan jäseniä *lapsikseen* (pojikseen ja tyttäräkseen) ja kaikkia nuorimman ikäluokan jäseniä *lapsenlapsikseen*. Mutta oman ikäluokan jäseniä nimitetään sisarukiksi, veljiksi ja sisariksi, kaksi sanaa, jotka alemmilla kansoilla alkuperäisesti merkitsevät jotenkin samaa kuin toveri, samanarvoinen. Nimityksillä on muutenkin merkitys, joka poikkeaa siitä, mitä me vastaavilla nimityksillä olemme tottuneet tarkoittamaan.

Sellaisella kehityksen asteella, jota tässä nyt olemme kuvanneet, ovat pääasiassa olleet kalastaja- ja metsästäjäkansat, jotka eivät vielä ole harjoittaneet karjanhoitoa ja maanviljelystä.

Kukin lauma oli aluksi endogaminen, s. o. sukupuoliyhteyttä sai harjottaa vain oman lauman jäsenten kesken. Mutta poikkeustapauksiakin täytyy olettaa olleen jo varhaisinakin aikoina. Näiden poikkeustapausten muodostumiseksi vaikuttivat sekä naistenryöstöt että sotavankien otto. — Vähitellen olot täten kuitenkin kehittyivät siihen, että näistä poikkeuksista tuli sääntö. Tähänkin oli taas epäilemättä vaikuttamassa moniakin syitä. Jollakin tuollaisella tavalla joutuessaan toisheimoisien naisen kanssa elämään, oli mies häneen aivan toisenlaisessa suhteessa kuin omien »sisariensa« joukosta ottamaansa vaimoon. Samaan laumaan kuuluvan naisen mielivallassa oli, tuliko vaimoksi. Jos mies piteli naista pahoin, jätti tämä hänet ja rupesi suhteisiin muitten lauman miesten kanssa tai ainakin pyysi heiltä suojaa. Toisin oli toisesta laumasta otetun naisen laita. Mies voi kohdella häntä kokonaan toisella tavoin kuin oman lauman naisia. Vaikkapa hänen olisikin ollut pakko luovuttaa häntä muillekin ikätovereilleen, niin oli nainen kuitenkin hänen sotasaalistaan, hänen omaisuuttaan, jonka kanssa voi tehdä mitä tahtoi. Tämä valta-asema on tuona aikana epäilemättä melkoisesti edistänyt miesten halua saada vaimo vieraasta heimosta. Tämän ohella on endogamiasta luopumiseen ehkä vaikuttanut sekin seikka, että oman lauman naisten lukumäärä usein oli liiaksi

rajoitettu. Näistä ja mahdollisesti joistakin muistakin syistä olot kehittyivät vähitellen siihen, että suorastaan *kiellettiin* naimasta oman lauman jäsenistä. Sukupuolisuhte oli luvallinen vain toisiin laumoihin kuuluvain kanssa. Tässäkin rajoitti sukupuolisuhteita kuitenkin tuo jo aikaisemmin voimaantullut sääntö, että sukupuolisuhteessa sai olla vain saman kypsyysluokan jäsenten kanssa.

Tämän näin tapahtuneen muutoksen seuraukset kävivät varsin merkitseviksi.

Välittömänä seurauksena siitä, että nainen nyt oli hankittava vieraasta laumasta, oli se, että vuorovaikutus läheisten heimojen kesken tuli yhä vilkkaammaksi. Aluksi oli tavallista naisten varastaminen ja naisenryöstö. Sellainen oli kuitenkin vaivalloista ja vaarallistakin, mutta ennen kaikkea epävarmaa. Vähitellen kehittyikin mukavampia muotoja: naisia alettiin hankkia rauhallisen vaihdon ja kaupan tietä, väleiksi ja hinnaksi antaen kaikenlaisia tarvekaluja, taljoja y. m. s.

Vielä tärkeämpiä olivat tapahtuneen muutoksen välilliset seuraukset. Sotatila lakkaa noitten läheisten heimojen väliltä, ja riidat ratkaistaan rauhallisin neuvotteluin. Vähitellen aletaan sitte pitää yhteisiä juhliakin, joitten luonnollisimpana aiheena oli varsinkin laumojen nuorten siirtyminen täysi-ikäisten luokkaan, mutta monissa tapauksissa muukin. Myöhemmin aletaan myöskin toimeenpanna

yhteisiä sota- ja metsästysryityksiä ja solmitaan hyökkäys- ja puolustusliittoja.

Tällä tavoin syntyy vähitellen, välien käydessä yhä kiinteämmiksi, 3—5 laumaa käsittävä laumaliitto, eräänlainen heimo. Kun sukulaisuus-suhteet kehityksen varrella sitten yhä lisääntyvät, pääsee tavallisesti lopulta, ehkäpä tuhansien vuosien kehityksen jälkeen, noin syntyneessä heimossa se käsitys vallalle, että koko laumaliitto on, kuten sanotaan »*samaa lihaa*«, s. o. polveutuu yhdestä juuresta. Naimakielto ulotetaan nyt koko laumaliittoa käsittäväksi, ja usein on kuolemantangaistus uhkaamassa niitä, jotka samaan heimoön kuuluen antautuvat sukupuolilyhteyteen keskenään. Kun minäkäänlaista kirjoitettua historiaa näillä varhaisilla kehityksen kausilla ei ole ja laumojen entiset vaiheet niin ollen luonnollisesti helposti häipyvät muistista, pääsee vähitellen se käsitys vallalle, että kaikki laumaliittoon kuuluvat yksilöt ovat *saman kanta-isän* lapsia. Tällaiseksi kantaisäksi käsitetään sitte tavallisesti joku kuulu päällikkö tai muuten heimoa hyödyttänyt henkilö, jonka muisto perimätietona on elänyt tavallista kauemman.

Puheenaolleen kehityksen ohella tapahtuu myöskin *lauman ja heimon nimityksissä* muutos, joka on merkityksellinen uskonnonkin kehityksen kannalta.

Mikäli erisnimien myöhemmästä kehityksestä

voi päättää, ei alkuaikaisessa laumassa aluksi ollut käytännössä minkäänlaisia henkilönimiä. Mutta ennen pitkää osottaui käytännölliseksi, että jollakin kuvaavalla sanalla osotettiin kutakin henkilöä. Puhuttiin siten »Paksusta«, »Lyhytjalasta«, »Pitkäparrasta« j. n. e. — Kuten yksilöt, niin saivat pian laumatkin erikoiset nimensä. Laumannimet johdettiin joko erikoisista lauman ominaisuuksista (»pitkäjalat«, »mustatukat« j. n. e.) tai sitten, mikä nähtävästi useimmiten oli asianlaita, annetaan ne sen seudun mukaan, missä lauma asuu (»metsäläiset«, »vuorelaiset«, »rantalaiset«, »etelässä asuvat« j. n. e.).

Mutta kun laumoista edelläesitettyyn tapaan muodostui suurempia heimokuntia, joitten kunkin jäsenet kehityksen edelleen käydessä kielletään menemästä naimisiin oman heimonsa jäsenten kanssa, ei lauman nimi enään riitä. Nainen joutuu naimisiin toiseen, usein varsin kaukaiseenkin ryhmään, mahdollisesti myöhemmin vielä kolmanteen ja neljänteen, sillä karkaaminen, viettely, naisenryöstö on, kuten esim. Austraaliassa nykyisin vielä vallitsevat olot osottavat, yleistä tuolla asteella. Nainen joutuu siis kuulumaan perättäin useihin eri heimoihin. Tällöin ei hänen ominaisnimensäkään aina pysy samana; miesten kuollessa esim. muutetaan kaikki vainajaa jollakin tavoin muistuttavat nimet monessa ryhmässä. Miten nyt ni-

mien näin vaihdellessa ja naisten siirtyessä vieraisiin laumoihin, ylläpidetään noita edelläkuvatua usein monimutkaisempiakin naimakieltoja? Miten päästään saamaan selville, kun mies tahtoo tuoda itselleen naisen muualta, että tämä nainen ei ole kuulunut omaan tai heimolaislaumaan, kun minkäänlaisia »sukuluettelöjä« ja »kirkonkirjoja« kehityksen tällä asteella ei luonnollisestikaan ole?

Asiasta suoriutuakseen on välttämätöntä, että sekä miehillä että naisilla on sukuperää osottava nimi, jonka tulee olla sellainen, että se ei liity mihinkään määrättyyn alueeseen, koska kaukaisemille sellaiset laumoista käytetyt nimitykset kuin »rantalainen«, »pohjanpuolella asuva« y. m., eivät tuota mitään selvyyttä. Laumat ottavat senvuoksi tällöin, kuten Austraalian alkunasukkaitten oloissa vieläkin voi havaita, laumannimen ohella käytäntöön *erikoisia sukuperää osottavia nimiä, jotka asianomaisen sitte on pidettävä kautta koko elämänsä*. Enimmäkseen käytetään näiksi nimiksi *eläinten ja kasvien nimiä*, kuten wombatti, kenkuru j. n. e., mutta käytetään myöskin muunkinlaatuisia nimiä, kuten »valkonaamat«, «auringonpaiste« y. m. Tällaisia nimiä sanotaan *tootemi*-nimiksi *).

*) Nykyään kansatieteessä tuollaisille heimojen eläin- kasvi- y. m. nimille yleisesti käytetty nimitys »tootemi«, johtuu sanasta »dodäm«, jota pohjoisamerikalainen oshibwain intiaaniheimo käyttää puhuessaan sukujensa nimistä ja tunnusmerkeistä.

Ja sen sijaan, että puhuttaisi laumasta, heimosta t. m. s., puhutaan nyt *tootemiyhdyskunnasta*. Henkilö kuuluu siis esim. »kenkurun tootemiyhdyskuntaan«, »villipeuran tootemiyhdyskuntaan«, »auringonpaisteen tootemiyhdyskuntaan« j. n. e. Kun tuollaiset nimitykset nyt ovat käytännössä, niin, joutuipa henkilö mihin tahansa toisiin heimoihin, aina ollaan selvillä hänen sukulaissuhteestaan sikäli kuin naimakiellon noudattaminen sitä vaatii. »Wombatin tootemiyhdyskuntaan« kuuluva mies esim. saa siten ottaa vaimokseen kenen tahansa muun naisen, mutta ei sellaista, jonka nimi ilmaisee hänenkin kuuluvan samaan wombatin tootemiyhdyskuntaan j. n. e.

Mitään muuta merkitystä kuin tämä puhtaasti käytännöllinen ei tootemi-nimityksillä alkuaan olekaan, eikä *tootemi-eläimelle* tai *tootemi-kasville* aluksi osoteta minkäänlaista kunnioitusta, vaan metsästetään tootemi-eläintä ja käytetään tootemikasvia aivan samoin kuin muitakin.

Suku- ja heimo-oloissa täten tapahtuneilla muutoksilla oli ennen pitkää tärkeät vaikutuksensa uskonnon syntyyn, minkä edistymistä nyt taasen voimme siirtyä tarkastamaan.

6. ESI-ISÄIN PALVELEMINEN ja JUMALOIMINEN.

Villien käsityksissä »elivät« sielut aluksi yleensä vain niin kauan kuin vainajaa muistettiin. Kun vainajan henki lakkasi unissa tai muuten muistissa esiintymästä, ei sitä tietysti enään ollut olemassa, koskapa se ei ollut muuta ollutkaan kuin pelkkä mielikuva.

Kun verenheimolaisuussiteet edellisessä kuvatulla tavalla saivat inhimillisissä yhteiskunnissa yhä tärkeämmän merkityksen, sai tietysti uutta vauhtia heimokunnan esi-isien kunnioittaminenkin. Mutta tapahtui toinenkin muutos. Kussakin totemiyhdyskunnassa kohosi jäsenten miehissä vainajain sielujen joukosta yksi, nimittäin koko heimon kanta-isäksi edellisessä selostettuun tapaan kuviteltu *kanta-isän sielu*, pysyväisesti ja erikoisesti muistettavaksi. Kanta-isä, jota uskottiin olevan kiittäminen koko heimon synnystä ja sen olevaisista oloista, *alettiin nyt palvella pysyväisesti*. Usein tapahtui silloin myöskin, että kätevät henkilöt tekivät hänestä erikoisia kuviakin niitten tarujen mukaisesti, mitkä hänestä kertoivat. Tällaiset

kuvat vuorostaan taas voimakkaasti kiihottivat mielikuvitusta, ja usein sattui että kanta-isä *ilmes-tyi unissakin* sellaisillekin, jotka eivät koskaan olleet häntä nähneet. Unissa-ilmaantuminen tietysti voimakkaasti tuki uskoa hänen olemassaoloonsa, varsinkin kun villit, kuten olemme nähneet, pitävät uniaan täytenä todellisuutena.

Vilkas mielikuvitus, mikä villeillä kaikkien heidän keskuudessaan liikkuneiden matkailijain kokemuksen mukaan on, askarteli luonnollisesti herkeämättä kanta-isäänkin nähden. Ja kuta vähemmän kanta-isää henkilökohtaisesti muistettiin, sitä vähemmän oli rajoja mielikuvituksella. Villin luonteenomainen kerskailevaisuus sekä häin mielistellä vainajain sieluja, saattoi hänet alusta alkaen taipuvaiseksi kertomaan liioitellen heidän teoistaan. Mielikuvituksella oli kuitenkin vielä ainakin jonkinmoiset kiinteät rajansa niin kauan kuin vainajaa vielä henkilökohtaisesti muistettiin, mutta rajat häipyivät olemattomiin, kun oli kysymys kanta-isästä, jota kukaan ei enään persoonallisesti muistanut. Sukupolvesta toiseen karttui hänen tavattomia töitään ylistävien kertomusten paljous. Kertomuksilla heimokunnan entisyyden sankari- ja suurteoista on taipumus keskittyä tarkoittamaan kanta-isän mainetöitä.

Tootemiyhdyskunnan kanta-isästä tulee täten heimosankari, joka jo maanpäällä ollessaan oli

omannut yli-inhimilliset voimat ja tehnyt yli-inhimillisiä töitä. Hänen syntynsä siirretään tapahtuneeksi mahdollisimman kaukaisessa muinaisuudessa, niin, tavallisesti jopa maailman alussa. Kanta-isän kunnioitus muuttuu täten yhä enemmän sellaiseksi, mitä vain *jumalille* osotetaan. Kanta-isästä tulee kuvitteluissa heimon *jumalallinen periiisläjä ja suojaaja*.

Tootemiyhdyskunnan nimi liittyy näihin alkaviin jumalakovitteluihin siten, että ruvetaan ajattelemaan kanta-isän tehneen suurtekoinsa juuri *sen eläimen*, haukan, kenkurun, hirven t. m. s., muodossa, jonka nimeä tootemiyhdyskunta pitää. Todennäköisesti on tällainen käsitys syntynyt sen kautta, että myöhemmin, kun oli jo aikoja sitten unohtunut, miten heimo oli saanut tooteminimensä, usein kysyttiin, miksi tootemiyhdyskunnilla oli eläinten nimiä niminä ja johduttiin sitte siihen otaksumaan, että suvun kanta-isä oli ollut eläin tai että hän ainakin jälkeläisiään siittäessään oli ollut eläimen muodossa. Villille käy näin sitä helpommin kun hänen mielikuvituksensa muutenkin on tottunut rajattomana temmeltämään eläinsatujen alalla. Alhaisella kehitysasteella olevien kansojen saduissa jumalalliset esi-isät usein kuvitellaankin ilmeneviksi jättiläismäisten maa- ja vesi-eläinten muodossa, jotka ajattelevat, puhuvat ja toimivat kuin ihmiset.

Kanta-isää koskevat tarinat ovat erikoispiirteittään erilaisia eri kansoilla. Toiset kuvittelevat kanta-isänsä aina eläneen eläimen muodossa. Toiset sen sijaan uskovat hänen yleensä eläneen ihmismuodossa, mutta ruvenneen tootemi-eläimen muotoon, kun jokin erikoistoimi oli kvsymyksessä. Eräät muut kansat taas kuvittelevat kanta-isänsä ilmenevän muodossa joka on puolittain ihmisen, puolittain eläimen. Suvun syntyminenkin kanta-isästä kuvitellaan eri kansojen keskuudessa mitä erilaisimmilla tavoilla tapahtuneeksi. Kun kanta-isän kuvitellaan ilmenevän eläimen muodossa, on helposti seurauksena ajatus, että tootemijumalan ensimmäiset jälkeläiset olivat vielä puolittain eläimiä, koska muutos siten voidaan yksinkertaisesti selittää. Nämä »ensisyntyiset«, »jumalanpojat« tai miksi heitä eri kansojen jumalaistaruissa nimitettäneenkin, esiintyvät niissä jonkinlaisina puolijumalina, joista sitte vasta ihmiset saivat alkunsa. Toisten kansojen taruissa on kehitys mutkattomampi: jumalat siittävät suoraan täysiä ihmisiä.

Tootemiyhdyskuntain muodostuminen ja alkava kanta-isän jumaloiminen saavat muutoksia aikaan monissa vanhoissa tavoissa ja käsityksissä.

Kaikki, mikä on tullut perinnäiseksi tavaksi, jakautuminen sukupuoliryhmiin ja kypsyysluokkiin sekä niitten yhteydessä olevat menot, käsitteitään johtuneiksi heimokunnan perustajan, tootenti-jumalan, käskyistä.

Sanotusta seikasta ei tietystikään seuraa, että jokainen yhteiselämän uusista vaatimuksista johdunut uusi tapa ilman muuta saisi uskonnosta vahvistuksensa, niin että se alettaisiin lukea kantaisäjumalien antamain käskyjen joukkoon kuuluvaksi. Uskonnolliset käsitykset ja tavat muodostavat kehityksen varrella vähitellen enemmän tai vähemmän yhtenäisen lujan järjestelmän, johon vain ne uusista tavoista pääsevät nopeasti liittymään, jotka laadultaan soveltuvat järjestelmän rakenteeseen, s. o. eivät ole ristiriidassa siihen asti vallinneiden menojen ja niitten perustana olevan ajatustavan kanssa, vaan päinvastoin tavallaan vain ovat niitten johdonmukaista kehittelyä ja täydennystä. Sellaiset uudet tavat, jotka eivät ilman muuta sovellu vanhoihin uskonnollisiin katsomuksiin ja menoihin, joutuvat tavallisesti *mukautumista* tarkoittavien muutosten alaisiksi.

Jos jokin uskonnon muoto on vakautunut enemmän tai vähemmän jäykäksi järjestelmäksi, niin pystyy se, kuten kaikkalainen »ideologia«, jonkun verran ehkäisemään ja vastustamaan sen järjestelmää muuttamaan tai kumoamaan pyrkiviä uudis-

tuksia. Mutta vain jossakin määrättyssä määrässä. Jos yhteiskunnallisen elämän mullistukset ovat niin voimakkaat, että ne ajavat koko siihenastisen yhteiskunnallisen ajattelun uusille urille, silloin eivät myöskään uskonnolliset aatteet enään jaksa vastustaa muuttumista, eikä kehittyvä uusi uskonnollinen käsitys nyt enään mukaudu vanhaan ideologiseen aatemaailmaan, vaan, päinvastoin, *olmassaolevat uskonnolliset tavat ja aatteet mukautuvat nyt vähitellen noihin voitolle päässeisiin uusiin käsityksiin ja annetaan niille näitten uusien käsitysten mukainen selityskin.*

Mutta juuri tällaista täydellistä siihenastisen yhteiskuntaelämän mullistusta merkitsee luonnonkansoille noitten n. s. tootemiyhdyskuntien muodostuminen. Samalla kun tällöin, ylläkuvattuun tapaan, syntyy uusia heimo- ja yhteiskuntasuhteita ja henkien palvelus samalla muuttuu ja laajenee, samalla saavat uuden sisällyksen myöskin henkien palveluksen yhteydessä olevat perimätavat ja menot. Mainitsemme tässä muutamia esimerkkejä tällaisista muutoksista.

Yleisenä tapana alkuasteella olevilla luonnonkansoilla on *ympärileikkaus*. Aluksi suoritetaan se yksinomaan ympärileikattavan henkilön täysi-ikäiseksi tulemisen merkkinä, joka ei ole missään yhteydessä uskonnollisten käsitysten kanssa. Nyt kun käsityksissä on päässyt elämään jumalallisen

kanta-isän kuva, aletaan mielikuvitella että tämä heimokunnan kanta-isä on näkymättömänä läsnä ympärileikkauksessa, jolloin uusi jäsen otetaan hänen jälkeläistensä täysi-ikäisten joukkoon. Vähitellen alkaa sitte päästä vallalle se käsitys, että koko ympärileikkaustoimitus perustuukin jumalallisen kanta-isän käskyyn. Ympärileikkaus tulee tällöin merkiksi siitä, että ympärileikattu tunnustaa tootemijumalan ja lupaa seurata hänen käskyjään. Ympärileikattu vihkiytyy tämän toimituksen kautta kanta-isän liittoon ja joutuu muitten heimolaisten kanssa hänen mahtavan suojeluksensa alaiseksi.

Samantapaista kehitystä tapahtuu *syöntikieltoja* koskevilla käsityksillä. Monilla villikansoilla on ammoisista ajoista asti ollut käytännössä kieltoja, jotka estävät syömästä määrättyjä kasveja tai eläimiä joko koskaan tai määrättyinä aikoina vuodesta. Nämä syöntikiellot saavat syntyään kiittää kokonaan luonnollisista seikoista. Tavallisesti ovat ne alkuaan johtuneet siitä, että on havaittu jonkin eläinlajin tai kasvin tai joittenkin niitten osien syöminen vaaralliseksi joko muutamina vuodenaikoina tai yleensäkin. Myöskin on syöntikieltoihin monasti antanut aihetta se, että on tahdottu estää eläin tai kasvi sukupuuttoon kuolemasta kieltämällä sen syöminen eräinä sen suvunjatkamiselle erikoisen tärkeinä vuodenaikoina.

Tootemiyhdyskuntain kehittyminen ja niitä

vastaavain jumalakäsitysten synty saa nyt muutoksia aikaan tälläkin alalla. Ensinnäkin pääsee vallalle se käsitys, että ei ole soveliaista syödä omaa tootemi-eläintä tai -kasvia, s. o. sitä eläintä tai kasvia, jonka mukaan oma tootemiyhdyskunta on saanut nimensä. Arvellaan että jumalana kunnioitetun kanta-isän henki sattumalta voisi parhaillaan oleksia niissä, jolloin syöjä joutuisi vahingossa — syömään oman jumalansa! Mutta pian aletaan sitte asettaa heimokunnan keskuudessa vallinneet vanhatkin syöntikiellot tootemijumalan yhteyteen. Joukin määrätyn kasvin tai eläimen syönti käsitetään nyt kielletyksi ei sen vuoksi, että se olisi vahingollista, vaan siksi, että se on tootemijumalan kannalta sopimatonta. Tämän »sopimattomuuden« syytä voi olla moniakin. Kasvi tai eläin voi esim. olla sellainen, että tootemijumala käyttää sitä ruoakseen, rakentaa siitä pesänsä tai muuten sitä käyttää, niin että ihminen tuota kasvia tai eläintä ruoakseen käyttämällä vahingoittaa tootemijumalaa. Monen syöntikiellon perusteluiksi ei ajatuksissa ole osannut syntyä muuta selitystä kuin se, että tootemijumala jollakin teollaan tai toimellaan on »pyhittänyt« tootemieläimen tai -kasvin, niin että sitä ei saa vahingoittaa. Vanhat, alkuaan aivan luonnollisista syistä aiheutuneet syöntikiellotkin saavat täten nyt luonnonkansojen käsityksissä uskonnollisen pohjan.

Myöskin *uhritapoihin* vaikuttaa olojen ja käsitysten kehitys.

Uhrilahjojenantamisen ensi aikoina kävi uhraaminen yksinkertaisesti. Henkien hyvitteeksi aiottu ruoka, juoma t. m. s. asetettiin sellaisenaan johonkin paikkaan, missä arveltiin henkien harhaillessaan liikkuvan ja mistä luultiin heidän se helposti löytävän. Uhraamistapaan ei vaikuttanut mitään se, että mahdollisesti havaittiin hengille tarjotun ruoan tai juoman ja muun uhrin jääneen kokonaan koskemattomaksi: villi toimitti seuraavilla kerroilla uhraamisensa aivan yhtä hartaasti, aivan niin kuin lapsi nukkeaan »syöttäessään« ei ollenkaan ota huomioon tarjottujen antimien kulumattomuutta.

Kehittyneempiä uhraamisen muotoja syntyi sitten, kun jumaloitua kanta-isää alettiin esittää *jumalankuvien* muodossa. Uhri asetettiin silloin aluksi jumalankuvan eteen, mutta voitiin jumalan vaivojen helpottamiseksi myöskin sivellä verta — sitähän aluksi useimmiten uhreina käytettiin — jumalankuvan suupieliin. Usein myöskin ripustettiin uhratun eläimen verinen sydän jumalankuvan kaulaan. Korkeampia uhraamisen muotoja on polttouhri, joka toimitetaan siten, että joko jumalankuvan edessä tai muuten poltetaan uhrattavan eläimen tai kasvin osia. — Kanta-isän yhä suuremmoisemmaksi käyvän palveluksen seurauksena oli

sitte muuten uhritapojenkin kehittyminen yhä monimuotoisemmiksi ja suuremmoisemmiksi.

Kaikilla alemmilla kansoilla tavataan yleensä rinnan uhraamisen eri muotoja. Siten on laita Vanhan Testamentin aikaisten juutalaistenkin. Uhraamisen toimittamista myöskin verellä sivelemällä tavataan Vanhassa Testamentissa. Kun juutalaisilla kuvanveistotaidon kehittymättömyyden vuoksi ei yleensä ollut erikoisia jumalankuvia, sivelettiin uhrieläimen verellä *alttari*, minkä kautta arveltiin jumalankin pääsevän uhrista osalliseksi. — Erikoisesti sopinee huomauttaa siitä, että myöskin Vanhassa Testamentissa ilmenevän käsityskannan mukaan uhrit ovat *jumalan ruokaa*. Yhtenä esimerkkinä niistä Raamatun kohdista, joissa tämä käsityskanta ilmenee, voi mainita 4:nnen Mooseksenkirjan 28:nnen luvun 2:sen värsyn, jossa Herra määrää: »Teidän pitää vaarinottaman, että te minun uhrini, *minun ruokani*, minulle määrättyjen tuli-uhrien muodossa *suloiseksi lepytyshajuksi* ajallansa uhraatte.«*)

Parasta, mitä alkuperäisellä kehitysasteella ole-

) Esiintyvät raamatunlauseet ovat Cunowin teoksissa olevaa, tutkimuksiin perustuvaa käännöstä vastaavassa kieliasussa; suomalaisen vanhentuneen raamatunkäännöksen sanamuotoa on kuitenkin pyritty niin paljon lähentelemään kuin se käännöksen asiallista sisällystä vääräksi suattamatta on voinut tapahtua.

vien ihmisten mielestä voidaan jumalille tarjota, ovat *ihmisuhrit*. Sellaisia erikoisen tärkeissä tilaisuuksissa toimitetaan. Näitäkin hirvittäviä uhraamisen muotoja tavataan myöskin Vanhan Testamentin hebrealaisten uskonnossa. 2 Moos. 13 luvussa vaaditaan Herralle uhrattaviksi kaikki esikoiset; ihmisen sekä hyödyllisen aasin esikoiset saa kuitenkin lunastaa pois, uhraamalla niitten sijaan lampaita. Yhtä suuri vapaus ei kuitenkaan ole kaikissa kohdin määräyksissä. Sellainen kohta on esim. 3 Moos. 27 l. 28—29 v. Suomeksi Raamatua käännettäessä on kohta muodostunut sellaiseksi, että siitä ei pääse minkäänlaiseen käsitykseen. Ruotsalaisen ja saksalaisen Raamatun mukaan kuuluvat lauseet: »Mitään sellaista, minkä joku on valallisella lupauksella Herralle erottanut kaikesta siitä, mitä hänellä on, olipa se *ihminen* tai eläin tai perintöpelto, *sitä* älköön myytäkö tai *lunastettako*; sillä kaikki valallisella lupauksella erotettu on kaikkein pyhintä Herralle. Jos joku *ihminen* on valallisella lupauksella Herralle erotettu, *ei sitä pidä lunastettaman, vaan hänet pitää totisesti tapettaman*», s. o. Herralle uhrattaman. Tässä esiintyy siis aivan järkkymätönkin ihmisuhrin vaatimus.

Puhuessamme tällaisten jumal-uskon yhteydessä syntyneitten eri käsitysten kehityksestä, sopinee muutamalla sanalla viitata myöskin tapaan, millä *taivas-* ja *helvetti-usko* on ihmisissä kehittyntynyt.

Taivasta ja helvettiä kuvittelevat mietteet ovat rinnan syntyneet tuosta alkuperäisestä sieluskosta.

Kuoleman jälkeen harhailevaa elämää viettävät »henget» olivat villi-ihmisen käsityksen mukaan aivan luonnostaan levonkin tarpeessa, niinkuin niillä oli muutkin inhimilliset tarpeet. Aivan samoin kuin austraaliaiset laumat, harhailtuaan suurimman osan vuotta sinne tänne metsästysalueellaan, sadeajaksi mielellään hakevat suojaisan lepopaikan ja siellä, mikäli elintarpeitten hankinta sallii, oleskelevat rauhassa, aivan samoin etsivät luonnonihmisen käsityksen mukaan myöskin henget, kauan harhailtuaan retkillään, yksinäisen seudun, siellä toimettomina jonkun aikaa levätäkseen. Varsinkin on lepo tarpeen, jos henki jo monta vuotta on harhaillut ruumiista erillään.

Henkien lepopaikan kuvittelevat eri kansat erilaiseksi. Kaikillakin on se kuitenkin alkuaan varsin vaatimaton ja tavallinen. Useinmissä tapauksissa kuvitellaan henkien lepopaikaksi jokin kallionrotko, pensaikko, aution erämaan seutu tai — varsinkin jos kansa on merenrantalainen tai saarella

asuva — jokin kaukainen saari. Yleinen on sellainen käsitys, että tuo henkien leposija on maan alla.

Alkuaan on tuo kuolleitten asuinsija kaikille hengille yhteinen. Laadultaan on se villin mielikuvituksissa monasti varsin surullinen. Mutta useimmissa tapauksissa ajatellaan tuo henkien asuinsija kuitenkin miellyttäväksi. Paahtavan auringon vaivaama erämaalainen kuvittelee »manalansa« suurien vehmaitten puitten ja vesisuihkujen viileyttämäksi. Kuumeitten vainoomien seutujen asukkaan kuvitelmissa on manala »kumipuitten maana«, missä runsaat kumipuumetsiköt ovat kuumeita karkottamassa. Metsästysonnea ikävöivä intiaani ajattelee kuolemansa jälkeen pääsevänsä »paremmille metsästysmaille«, missä riistaa on viljalti ja metsästysseikkailut vaivattomia.

Alkuaan pääsevät, kuten sanottu, samaan villi-ihmisen kuvittelujen »taivaaseen« kaikki kuolleitten henget. Mutta kun myöhemmin kehittyi eriarvoisia asteita tavallisen elämän yhteiskunnassa ihmisten keskuuteen, tuli taivaassakin arvojako määrääväksi. Suuren mahtavan päällikön henki ei enään viihdy yhdessä orjan hengen kanssa. Aletaan kuvitella vainajain asuinpaikassa olevan eri osastoja. Parempaan pääsevät kuuluisat päälliköt ja muut mahtavat heimon jäsenet — ensi sijassa luonnollisesti papit —; huonompaan manalan osaan

sensijaan joutuu tavallinen väki. Yhteiskunnallisten eroavaisuuksien käydessä yhä suuremmiksi, aletaan nuo manalan eri osastot sitte myöhemmin kuvitella jopa aivan eri tahoilla sijaitseviksikin. Huonompi niistä sijoitetaan jollekin autiolle saarelle tai maan alle; paremman sen sijaan kuvitellaan sijaitsevan jollakin korkealla kauniilla vuorella tai taivaankannen takaisissa kirkkauksissa.

Se seikka, kumpaanko paikkaan kukin vainaja lópulta joutuu, huonoon vaiko hyvään, se ei riipu hänen siveellisen luonteensa laadusta eikä hänen eläessään tekemistään hyvistä ja pahoista töistä. Kaikenlaisen kuolemantakaisen palkitsemisen ja rankaisemisen ajatus on alkuperäisellä kehitysteella olevalle ihmiselle kokonaan vieras. Hänen käsityksissään ratkaisee asian kokonaan vainajan *yhteiskunnallinen asema* siihen suuntaan kuin yllä on viitattu. Vasta verraten myöhään ja vähitellen kehittyvänä esiintyy tuo palkitsemisen ja korvaamisen ajatus, ja vielä varsin myöhäisissä ajatuksissa voi ratkaisuun vaikuttaa runsailla uhreilla tai muulla sellaisella.

Nämä lyhyetkin viittaukset jo osottanevat, että taivas- ja helvetti-uskokin täten on vain samantapaista ihmisten päissä tapahtuvaa heidän jokapäiväisen yhteiskunnallisen elämänsä seikkojen kajastelua kuin uskonnon kehittyessä havaittavat uskonnolliset kuvitteet yleensäkin.

7. ESI-ISÄIN PALVELEMISESTA LUONNON JUMALOIMISEEN.

Olemme tulleet näkemään, miten alkuperäisestä sielu-uskosta vähitellen kehittyi sielujen, s. o. vainajain palveleminen, ja edelleen, miten tämä vainajainpalvelus sitte, sikäli kuin tootemijärjestelmä eri heimokuntien keskuudessa on kehittynyt, muuttui kanta-isän palvelukseksi ja heimokunnan kanta-isän jumaloimiseksi. Tämän jälkeen on jo helposti selvitettävissä, miten sitte edelleen tapahtui siirtyminen esi-isäin palveluksesta sen luonnonvoimien jumaloimisen kannalle, mikä tähän asti yleensä on käsitetty uskonnon ensimmäiseksi asteeksi.

Vainajainpalveluksen tarkoituksena oli alusta alkaen ollut kuolleitten sukulaisten sielujen pitäminen suopeina, saadaksean heiltä tukea liittolaisina ja auttajina. Samaa tarkoitti kanta-isänkin palvelus. Kun mähtävän kanta-isän apu villistä luonnollisestikin näytti nyt merkitsevämmältä ja suurempia tuloksia lupaayalta kuin suhteellisesti heikkojen vanhempien, iso-vanhempien ja muiden läheisempien vainajain apu, kohdistui, kuten

olemme nähneet, henkienpalvelus tietystikin yhä pääasiallisemmin häneen. Mutta apua kaipasi villi itselleen ennenkaikkea sotatoimissaan, taistelussa vihamiehiiän ja vieraita heimoja vastaan. Pääasiallisesti sitä saadakse käännnyttiin uhreilla ja rukouksilla kanta-isän puoleen. Suku-jumala oli siten alkuaan *sotajumala*.

Alunpitäen oli tämän mahtavavoimaisen kanta-isä-jumalan vallassa kuitenkin jo vaikuttaa luonnonkin tapausten kulkuun ja sitä tietä auttaa jälkeläisiään. Siten esim. Tyynenmeren saarien villit kääntyvät esi-isiensä henkien puoleen saadakse heiltä apua ravinnon ja muun toimeentulon huolissa. Kun toimeentulo ihmisen tuolla kehitysteasteella suuresti riippui luonnonvoimista, tulee heimo- ja sukujumalien tärkeäksi tehtäväksi sopivan tuulen, hedelmöittäväen sateen ja auringonpaisteen aikaansaaminen.

Kuta enemmän ihminen sitte, kehityksen käydessä eteenpäin, koko olemassaoloonsa nähden tuntee itsensä riippuvaiseksi luonnon ja varsinkin maan tuotteista ja samalla yleensä luonnonvoimista, ja näkee näitten luonnonvoimien väkivaltaisina ja ylivoimaisina puuttuvan hänen olemisen- taisteluunsa ja usein muutamassa minuutissa tuhoavan hänen työnsä ja ponnistustensa toivotut hedelmät, sitä useammin kääntyy hän juuri tällaisissa seikoissa apua saadakse heimojumalan

puoleen. Heimojumalien tärkeimmäksi tehtäväksi tulee täten vähitellen *luonnonvoimiin vaikuttaminen hänen jälkeläistensä tarpeita vastaavaan suuntaan*. Siellä, missä polttava aurinko joka vuosi moniksi viikoiksi ja kuukausiksi kuivaa maan, saa heimojumala päätehtäväkseen sateentuottamisen tai, jos sade sillä seudulla tavallisesti seuraa ukkossäätä, pilvien keräämisen ja ukkossään tuottamisen. Muualla taas, missä maa saa kosteutensa ajoittain rantojensa yli tulvivasta virrasta, on jumalan erikoisena tehtävänä lisätä pyhän virran vesi, jotta se kostuttaisi läheiset viljelysmaat. Soisella seudulla, missä kosteat sumut ja tappavat kuunehoyryt pilaavat ilman, on heimojumalan ennen kaikkea nostatettava viileitä, virkistäviä tuulia. Siten saavat jumalat aina kunnioittajiensa erilaisista elämänedellytyksistä ja tarpeista riippuen erilaisia tehtäviä. Ja nämä tehtävät sitte taas vuorostaan määräävät ne eri ominaisuudet, joita jumalilla uskotaan olevan. Auringonpaistetta jakavasta jumalasta tulee »säteilevä«, »tulinen«, »hedelmää antava«, tuulia ohjaavasta jumalasta »tuulena ulvova«, »pilvien pitäjä«, »merta kuohuttava«. Kun jumalista tehdään kuvia, sovitetaan kuviin näitä ominaisuuksia esittäviä lisiä. — Sielläkin, missä tootemijärjestelmä on vallalla ja sukujumalia sen merkeissä palvellaan, tunkee tämä uusi ajatustapa monasti siinä määrin syrjään jumalien

esi-isäominaisuudet, että rukouksissakin heimojumalaa useimmiten nimitetään »auringon valtiaksi», »sateen antajaksi« t. m. s., kuin kanta-isäksi.

Kun heimot sitte valloituksien kautta tai muuten sekaantuvat toisiinsa ja muodostuvat suuremmiksi yhdyskunniksi, häviää vanhojen jumalain heimojumalaluonne useinpa kokonaan, ja yhteisiä jumalia kunnioitetaan yhä enemmän yksinomaan luonnon-voimien valtiaina. Näin käy luonnollisesti sitä helpommin, kun yhteensulautuneet heimot eivät luonnollisestikaan tunne toistensa heimojumalia omiksi esi-isikseen, vaan alusta alkaen antavat kaiken merkityksen kokonaan vaan tuon esi-isäjumalan luonnonjumala-ominaisuuksille.

Yhteensulautuneitten heimojen jumalista tulee sulautumisen kautta syntyneen suuremman yhteisön jumalia. Joskus — varsinkin jos valloittajaheimo on muita verrattomasti suurempi tai muilla ominaisuuksillaan saavuttaa ratkaisevan ylivallan muista — käy tällöin niin, että sen jumala saa niin ehdottoman ylivallan muista, että siitä tulee yksinvaltiias, muiden jumalien vähitellen häipyessä mielistä. Tavallisemmin kuitenkin suuntautuu kehitys sellaiseksi, että uudella heimoyhteisöllä tulee olemaan *monta jumalaa*: yhteensulautuvien heimojen jumalat saavat kaikki sijansa uuden heimo-

yhteisön jumalistossa. Yleensä tulee tällaisessa tapauksessa luonnonkansojen mielissä jumalain joukossa vallitsemaan jonkinlainen työnjako: yksi jumalista ajatellaan auringonjumalaksi, toiset merenjumalaksi, metsänjumalaksi, tuulenjumalaksi j. n. e.; pääjumalana jumalaisperheessä on luonnollisestikin valtaheimon jumala.

Kehityksen edistyessä on täten kantaisäinpalveluksen tilalle vähitellen tullut joko yksi- tai useimmiten monijumalainen *puhdas luonnonjumalain palvelus*.

Uskonnollisten käsitysten alkukehitystä tarkastessamme huomaamme täten, että usko luonnonvoimia vallitseviin jumaliin ei ollenkaan synny, kuten aikaisemmin on ajateltu, mietiskelyyn perustuvasta tarpeesta saada *selitystä* luonnonilmiöille. Kehityksen aiheuttajana on kokonaan vain *taloudellinen* tarve saada *luonnosta hyötyä* tuotantotoiminnassa ja yleensä käytännöllisessä elämässä. Vain sikäli kuin jumalilta siinä suhteessa apua tarvitaan, vain sikäli tulee entisistä heimojumalista luonnonjumalia. Peritystä tottumuksesta nimitetään jumalaa tällä uudellakin asteella yhä vielä rukouksissa usein »isäksi«. Mikäli tällöin ollenkaan varsinaisesti isä-suhdetta ajatellaan, ei jumalaa enää ajatella lihalliseksi kantaisäksi, vaan jumalalliseksi »luojaksi«, joka savesta,

puusta tai muusta sopivasta aineesta on jälkeläisensä muovaillut. Osittain viittaa isä-nimitys myöskin siihen rakastavaan huolenpitoon, jota ajatellaan tai ainakin toivotaan jumalain ihmisiin kohdistavan.

Uskonto saa tällä asteella yhä mahtavamman vaikutuksen mieliin sen kautta että koko yhteiskunta, s. o. koko heimo tai sukuyhteisö asettuu sitä jokaiselta jäseneltään vaatimaan. Katsotaan erittäin tähdelliseksi, että kukaan ei laiminlyö uskonnollisia menoja ja jumalien hyvittelyä uhreilla y. m., koska tällaiset laiminlyönnit voisivat vihoittaa jumalan ja siten tuottaa vahingon koko heimolle.

Papit väittävät usein, että ihmisten moraalit ja hyvien tapojen harrastaminen johtuu — uskonnosta. Alkuperäisellä kehitysasteella olevien kansojen oloja tarkastaessamme näemme, että päinvastoin uskonto jo alkukehityksessään saa mahtavan tuen moraalista, joka on kehittynyt erikseen omien edellytystensä perusteella.

Olemme esityksessämme nyt seuranneet uskonnon kehitystä sille asteelle, jolla uskonto yleensä on eri kansoilla ollut niiden astuessa maailmanhistorian näyttämölle. Muinais-egyptiläisten, assyrialäisten ja babylonialaisten, kiinalaisten y. m. kansojen uskonto on niiden historiallisen kauden

alkaessa ollut enemmän tai vähemmän selvää luonnonjumalain palvelusta. Sama oli toisaalta myöskin Amerikan alkiasukkaiden uskonnollisen kehityksen aste Amerikan löydön aikoihin. Puhdasta luonnonjumalainpalvelusta oli ennenkaikkea myöskin muinaiskreikkalaisten ja -roomalaisten uskonto. Ja kaikkien näitten kansojen uskonnolliset käsitykset ovat ilmeisesti syntyneet sitä samaa kehityksen tietä, minkä olemme pääpiirteissään oppineet tuntemaan luonnonkansojen uskonnollisia käsityksiä tarkastamalla. Kaikkien niiden uskonnollisissa käsitteissä on löydettävissä enemmän tai vähemmän selvät jäljet aikaisemmista kehitysvaiheista: sielujenpalveluksesta, esi-isäinpalveluksesta ja tootemiyhdyskuntain aikaisista uskonnollisista käsityksistä.

Joku ehkä epäilee, että ei ainakaan *kristinuskko* ole tuollaisista juurista alkuaan saanut. Tällaiseen ajatukseen ei kuitenkaan ole minkäänlaista aihetta.

Sen historiallisen ilmiön synnyn, jota sanotaan kristinuskoksi, ovat aiheuttaneet pääasiassa kahdelta eri alalta johtuneet syyt. Kristinuskon synnyn ja leviämisen *ulkonaiset* edellytykset loi Rooman maailmanvaltakunnan synty ja siinä tapahtunut historiallinen ja yhteiskunnallinen kehitys. Laaja yhtenäinen valtakunta ja äärettömät kärsivän kansan ja orjien joukot tarjosivat maaperän,

jolla kristinuskon aatteet nopeasti levisivät. Kristinuskon synnyn ja leviämisen niinsanoakseen *sisäisetkin* edellytykset ovat suurelta osalta haettavissa Rooman valtakunnan eri kansoille kehittyneistä ajatuksista, mutta pääasiassa kuitenkin *juutalaisuudesta* ja juutalaisten uskonnosta. Mutta juutalaisen uskonnon juuret taas ovat ilmeisesti juuri aivan samanlaiset kuin ne, jotka olemme nähneet muittenkin kansojen uskontojen aluksi. Käymme tässä esityksemme lopuksi muutamain pääpiirtein osottamaan, että asianlaita todellakin on ollut tällainen.

8. JUUTALAISTEN YKSIJUMALAISUUDEN SYNTY.

Juutalaisuuden alkujuurena olleitten hebrealais-
ten heimojen aikaisemman uskonnon muotoa ei
Vanhan Testamentin kirjoista voi saada tarkkaan
selville. Vanhakin Testamentti on kokoonpantu
eri lähteistä saaduista tiedoista, joita kokoonpani-
jat ja kirjojen myöhemmät käsikopioitsijatkin
ovat mielensä mukaan muokkailleet. Tarkinkaan
arvostelu ja tutkimus ei enään voi yksityiskohtai-
sesti selvittää, millainen uskonto tuolla ajalla to-
della on ollut niillä heimoilla, joitten vaiheista
Vanha Testamentti kertoo. Pääpiirteissään oikean
kuvan voi sittenkin sentään tutkimuksien avulla
saada.

Raamatun vanhimminista kohdista — jollaisia
eivät suinkaan ole nuo Raamatun alkuun asetetut
n. s. Mooseksen kirjat sellaisinaan, vaan Tuoma-
rienkirja ja Samuelinkirjat sekä kyllä eräät Moo-
seksenkirjojenkin osat — kuultaa selvänä se to-
tuus, että juutalaiset vanhimman historiansa ai-
kana elivät sellaisen totemijärjestelmän oloissa,

jonka kehitykseen edellisissä luvuissa olemme tutustuneet.

Se jumala *), joka tavallisessa kansanomaisessa käsityksessä käy Israelin kansan jumalasta, ei suinkaan alusta alkaen ole ollut mikään Israelin kansan kansallisjumala. Jahu ei voinutkaan Raamatun kertomina vanhimpina aikoina olla mikään Israelin kansan kansallisjumala siitä yksinkertaisesta syys-

*) Juutalaisten pääjumalan nimenä käyttää Cunow tutkimuksissaan nimeä *Jahu* suomalaisessa raamatunkäännöksessä käytetyn *Jehova*-nimen ja yleensä raamatuntutkimuksissa viime aikoina käytetyn *Jahve*-nimen asemasta. Käyttämäänsä nimen muotoa perustelee C. seuraavaan tapaan: Hebreankielessä, missä ääntiöitä ei kirjoiteta näkyviin, on tänä nimenä *Jhvh*. Nimien kuuluvista ääntiöistä on ollut epätietoisuutta. Luther kirjoitti nimen *Jehovah*, ja siinä muodossa on se käynyt yleiseksi. Kun jumaluusoppineet sitten pääsivät selville siitä, että tämä muoto oli väärä, on nimelle käytetty muotoja *Jahve*, *Jahveh* j. n. e. Myöhemmät tutkimukset osottavat, että nämäkään muodot eivät ole oikeita. Vanhoista kiilakirjoituksista on nimittäin tämän juutalaisen jumalan nimi löydetty muodossa *Ja'u I. Jahu*. Myöhemmät egyptiläiset löydöt. (vert. Eduard Meyer, »Der Papyrusfund von Elephantine«, Leipzig, 1912. sekä Eduard Sachau. »Aramäische Papyrus und Ostraka aus einer judäischen Militärkolonie. Leipzig, 1911) osottavat, että juutalaisten pääjumalan nimi todella onkin ollut juuri *Jahuh I. Jahu*. Hebrealaisessa Raamatussa esiintyvää nimeä *Jhvh* ei siis äännetä *Jehova* eikä *Jahve*, vaan on nimen oikea muoto *Jahu*.

tä, että koko *Israelin kansa* on vasta verraten myöhäisen kehityksen tuote.

Yksinpä eräät jumaluusoppineetkin myöntävät, että sen kertomuksen historiallisuus, joka kertoo kaksitoistasukukuntaisen Israelinlasten joukon Egyptistä lähtemisestä, ei ollenkaan ole todistettu. Yhtä vähän on todistettu korpivaellusta koskevien kertomusten historiallisuutta. Päinvastoin ovat myöhemmät tutkimukset osottaneet, että nuo kertomukset Israelinkansan olosta Egyptissä ja korpivaelluksesta sekä »Luvattuun maahan« sillä tavoin pääsemisestä ovat kokonaan tarua. Nämä Raamatun kertomukset ovatkin niin täynnä ristiriitoja ja mahdottomuuksia, että ne eivät voi tosia ollakaan. Kuvaavaa on, että jo raamatuntekstitutkimuskin osottaa, että Egyptistä lähtöä ja korpivaellusta koskevia kertomuksia ei edes tunnettu vielä vuoden 1.000:nkaan paikkeilla ennen ajanlaskumme alkua pohjois-israelilaisten heimojen keskuudessa.

Israelin kansan eli hebrealaisten sukukunnat — joiden luvun Raamattu mainitsee 12:ksi — eivät suinkaan olleet yht'aikaa Kaanaanmaahan tulleet, vielä vähemmät todellisuudessa polveutuivat mistään jonkin Iisakin 12:sta pojasta. Alkuaan olivat hebrealaiset ilmeisesti paimentolaisina kuljeskelevia totemiheimokuntia, joitten olot ovat verrattavissa myöhempien arabialaisten oloihin. Raamatun eräät kohdat näyttävät osottavan, että hebrealaiset aluksi,

ehkä Kaanaanmaan alkuperäisten, toista kansaa olevain alkuasukasten kehotuksesta, menivät maahan koillisesta Jordanin yli, auttaakseen heitä taisteluissa vihollisia vastaan. Mutta sitte he eivät enään lähteneetkään maasta. Uusiin oloihin mukautuen muodostui heistä sentapaisia »sukukuntia« kuin Raamatussa mainitut. Näin muodostuneitten sukukuntien nimet johtuivat joko Palestinan oloista tai sitte olivat suorastaan selviä totemiyhdyskuntain eläin-nimityksiä. Siten merkitsee, muutamia esimerkkejä mainitaksemme, Benjaminin suku = eteläisen puolen lapset, Simeonin suku = susihyenan lapset, Isakharin suku = verotyötä (foinikialaisten alasina) tekevät, Gaddin suku = (foinikialaisen) Gadd-jumalattaren palvelijat, josta tuo sukukunta uskoi polveutuvansa. Levin suku = villilehmän jälkeläiset j. n. e. Nämä »sukukunnat« eivät alkuaan muodostaneet mitään yhtenäistä kansaa. Ei niillä myöskään silloin luonnollisestikaan ollut mitään yhteistä kansallisjumalaa, vaan oli kullakin niistä omat sukujumalansa ja niillä erikoiset palveluspaikkansa. Samuelin ja Tuomarien kirjojen vanhimmista kohdista näkyy, että hebrealaisten keskuudessa oli yleistä erilaisten suku- ja perhejumalien kunnioittaminen. Ei voi enään varmasti päättää missä muodossa kussakin jumalanpalveluspaikassa noita jumalia palveltiin. Se kuitenkin tunnetaan, että Bethelissä ja Sichemissä palveltiin *son-*

nin muodossa esiintyväksi kuviteltua jumalaa. Jahustakin noissa Raamatun vanhimmissakin kohdissa joskus puhutaan, mutta on se, eri seikoista päättäen, myöhempää mukailua.

Juudaan sukukuntaa ei mainita ensinkään Raamatun vanhimmissa kohdissa, missä on puhe Israelin sukukunnista. Sellainen kohta on esim. Deborah-laulu, joka sisältyy Tuomarienkirjan 5:nteen lukuun. Juudaan sukukunta näyttää monista seikoista päättäen myöhemmin etelästäpäin tulleen Kaanaanmaahan ja vallanneen siellä itselleen asuma-alan Kuolleenmeren länsipuolelta. *Tämän karjanhoidolla ja ryöstöllä eläneen heimon ja siihen sulautuneitten sukujen heimojumala oli Jahu alkuaan.*

Jahun vertauskuvana oli *palava pensas*, jossa muodossa hänen uskottiin ilmestyvän. 5 Moos. 33 l. 16 värsyssä toivotetaan Josefin sukukunnalle »sen siunausta, joka pensaassa asuu«, aivan selvästi tarkoittaen jumalan siunausta. Heimo kokonaisuudessaan oli »palavan pensaon jumalan heimo.« Jahun päätehtävänä olivat — heimon kehitysastetta vastaten — sodanjumalan tehtävät. Myöhemmällä asteella — Raamatussa ovat eri asteet sekoitettuina — käytettiin Jahun vertauskuvana myöskin *tulipatsasta*, jonka muodossa Jahu heimonsa sota- ym. retkillä heimoa johti.

Uskonnolliset käsitykset olivat Juudaan suku-

kunnassa tähän aikaan samanlaiset kuin villikansoilla yleensä. Niinpä uskottiin ihmisen ja muitten elävien olentojen sielun asuvan *veressä*; pitkälti on tällaista käsityskantaa esitetty n. m. 3 Moos. 17 l. 11—14. Uhrikäsityksistä ja -menoista olemme jo edellä puhuneet ja havainneet nekin samanlaisiksi kuin muillakin vastaavalla kehitysasteella olevilla luonnonkansoilla: uhrin käsitettiin jumalan ruoaksi, uhrimuodot, aina ihmisuhreja myöten, olivat safoja kuin muillakin villikansoilla, samoin myöskin käytettiin ympärileikkausta Jahun kanssa olevan liiton merkinä. — Näillä aloilla on Vanhassa Testamentissa lukuisasti kohtia ja käsityksiä, joita on aivan mahdoton muuten selittää kuin myöntämällä ne selviksi osoituksiksi siitä, että Jahu-uskon luonne ja synty on ollut aivan samantapainen kuin se, millaiseksi edellisessä olemme oppineet yleensäkin luonnonkansojen uskonnon luonteen ja synnyn tuntemaan.

Kaanaanmaahan asetuttuaan muuttui Juudaan heimo vähitellen paimentolaisheimosta maanviljelysheimoksi. Jahun tuli viljelysten suojeleja, joka huolehti auringonpaisteesta ja sateesta, maan hedelmällisyydestä. Tämän mukaisesti muuttuivat uhrimenot ja jumalanpalvelusmenotkin. Uhreihin tulivat nyt mukaan myöskin «esikoiset maan hedelmästä.» Jumalanpalveluspaikat vakaantuivat kiinteiksi nyt, kun heimokin oli asettunut vakinai-

sille asuinpaikoille. Kehittyi myöskin vakinainen papisto huolehtimaan yhä monimutkaisemmiksi käyneistä uhreista ja muista jumalanpalvelusmenoista.

Mutta Jahu ei jäänyt pelkäksi Juudaan heimon heimojumalaksi.

11:nä vuosisadalla ennen ajanlaskumme alkua yhtyivät Kaanaanmaahan asettuneet hebrealaiset heimot yhdeksi valtakunnaksi, kun yhä mahtavammaksi paisunut Juuda sai ylivallan ja Davidin aikana syntyi juutalainen kuningaskunta. Yhtenäisen keskukselta johdetun kansallisvaltion näin synnyttyä, alettiin, kuten luonnollista oli, tämän kansan kansallisjumalana pitää hallitsevan heimon jumalaa: *kansallisjumalaksi tuli Juudaan heimon Jahu*, jonka mahtavuus kaikkien nyt täytyi tunnustaa. Davidin ja Salomon vaikutuksesta syntyi kaikkialle valtakunnan pohjois-osiinkin, joissa siihen asti oli omia heimojumalia palveltu, nyt tämän suuren Jahun uhrialttareja ja jumalanpalveluspaikkoja.

Juudaan mahtavuuden yhä kasvaessa kasvoi Jahunkin mahtavuus. David valloitti Sionin linnan, ja suurilla kustannuksilla rakensi Salomo Jerusalemin temppelin, josta nyt tuli Jahun palveluksen keskusta, jolle leviittain mahtava papisto antoi väriä ja voimaa.

Tämä juutalaisten historian loistavin kausi

kesti vain noin vuosisadan. Juudaan paino oli liian raskaana pohjoisten heimojen niskoilla. Valtakunta hajosi. Pohjoiset heimot erosivat Juudaasta ja muodostivat oman valtakuntansa.

Näistä valtiollisista tapahtumista oli seurauksena, että Jahun palvelus melkoisesti taantui Pohjoisessa valtakunnassa. Alettiin palvella »vieraita jumalia«, kertoo Raamattu. Todellisuudessa oli asia kuitenkin sellainen, että *vanhojen heimojumalien palvelus*, joka ei vielä ollut ehtinyt läheskään kokonaan unohtua, sai taas uutta vauhtia. Vauhtia lisäsi vielä se, että Pohjoisen valtakunnan kuninkaat valtiollisista syistä tätä vanhojen heimojumalain palvelusta suosivat. Syyt tähän olivat luonnolliset, sillä heikensihän luonnollisesti heidän valtaansa ja johti mieleen entisen yhteyden se, että maan pääjumala olisi ollut Jerusalemissa, vieraan juutalaisen valtakunnan pääkaupungissa. Selvästi ilmaistaan nämä puhtaasti valtiolliset syyt esim. 1 Kun. kirj. 12 l. 26—29.

Jahun palvelusta ei kuitenkaan enään ollut helppo hävittää. Vainoistakin huolimatta oli Jahun pappeja kaikkialla ylläpitämässä hänen palvelustaan. Uskonlevitystyölleen saivat he ajan oloista byvän tuen monessakin muodossa.

Valtakunnan hajottua alkoi kumpikin syntyneistä uusista osista rappeutua. Ainaiset sodat rasittivat maata. Kauppa ja maanviljelys hävisivät.

Kaiken tämän kurjuuden rinnalla oli loistoaikana muistissa valtakunnan yhteyden ja Jahun vallan aika. Selittämällä, että syntynyt kurjuus ja rappeutuminen oli seurausta siitä, että oli Jahusta luovuttu, saivat papit hyvää maaperää mielissä Jahuuskon puolesta puhuessaan.

Samaan suuntaan vaikutti varsinkin juuri pohjoisten heimojen keskuudessa myöskin omistuso-olojen kehitys. Oli syntynyt laaja maaton väestö, osaksi vapaita, osittain velkaantumisen kautta syntyneitä orjia. Vapaat maattomat joutuivat heimonsa ulkopuolelle ja joutuivat suurelta osalta muodostamaan kaupunkien köyhälistön. Muutkin syyt vaikuttivat luokkavastakohtien kärjistymiseksi. — Mutta heimosta jouduttuaan menetti köyhälistöön vajonnut yksilö myöskin heimojuunansa. Pohjoisten heimojen jumalat jäivät näin ollen yhä enemmän *rikkaitten jumaliksi*. Omistamattomain joukko kääntyi yhä laajemmassa määrässä suuren Jahun puoleen, joka ei ollut yhden ainoan heimon jumala, eikä vain vihattujen maanomistajain jumala, vaan koko kansan jumala. Jahun papit käyttivät tarmokkaasti uutta asiaintilaa hyväkseen. Kuta enemmän heimojumalista tuli rikkaitten jumalia, sitä suuremmalla innolla leimasivat Jahun papit ja profeetat Jahun *sorrettujen jumalaksi*, kehottaen kansaa palaamaan Jahun uskoon, jolloin vielä »mahtavat eivät syöneet kansaa

kuin raakalaiset«, »eivätkä jauhaneet köyhää kuin myllynkivet«. Heimojumalien kukistuminen merkitsi samalla pappien arvon ja tulojen nousemista, mikä luonnollisestikin melkoisesti vielä lisäsi heidän intoaan oppinsa levitystyössä.

Kokonaan lopun pohjoisessa Kaanaassa vallinneesta heimojumalain palveluksesta teki Babylonian vankeus. Vanha heimojärjestys murskautui kokonaan. Vankeudesta vapauduttua syntyi pappisvaltio, jossa Jahun papit olivat mahtavana valta-
luokkana, tuon Jahun, joka oli voittanut Babylonian vallan ja perustanut uuden valtakuntansa. Jahun palvelus tuli tunnusmerkiksi Israelin kansan yhtenäisyyspyrkimyksille, ja Jahu oli keskustana juutalaisten toiveissa muodostaa vielä kerran mahtava valta, jossa Jahun viisaus ja voima takaisivat hänen kansalleen onnen ja menestyksen.

Siten syntyi juutalainen yksijumalaisuus luonnollisen johdonmukaisena Israelin kansan yhteiskunnallisten olojen kehityksen hedelmänä.

Muut Babylonian vankeudesta ja Persian ynnä muitten kansojen uskonnollisista aatteista saadut vaikutukset samaan aikaan edistivät tämän juutalaisen Jahu-uskonnon avartumista siksi yksijumalaisuudeksi, joka sitten joutui antamaan juuret niille uskonnollisille käsityksille, jotka tulivat kristinuskossa vallitseviksi.